

Árbevieru ealáskahttin ja ovdánahttin

**seahkot goarrumiin
Karášjoga guovllus**

Heidi Alette Gaup

Duodjemaster

Giđđalohkanbadji 2015

Sámi allaskuvla.

Sámi allaskuvla
Sámi University College

Innhold

Ovdasátni	5
1.Láidehus	7
2.Seahkohat	9
2.1 Čoahkkáigeassu.....	13
3. Dutkkanfáddá, čuolbma, lahkonanvuogit ja bargovuogit.....	15
3.1 Dutkkančuolbma.....	15
3.2 Lahkonanvuogi modealla	15
3.3 Bargovuogit	15
3.3.1 Álgo seahkoiid duddjon	16
3.3.2 Iskadeapmi	16
4. Teorehtalaš vuolggasadji.....	17
4.1 Duodjái čánasta árvvuid	18
4.2 Mo váikkuha duodjái go árbevierru doaibmá ođđaáiggis.....	19
4.3 Vihtta ákkastallama, manin duodji lea mávssolaš.....	19
4.4 Duodjepraksisa rievdan	21
4.5 Ođđasit fuomášit dahje árbevieru fievrredeapmi	21
4.5.1 Árbevieru fievrredeapmi	21
5. ATUMICS metoda, mo fievrredit árbevieru viidásat.....	23
5.1 Microdási- ja macrodási-geahččanguovlu	24
5.1.1 Teknihkat/ Vuogit	24
5.1.2 Anolašvuohta	25
5.1.3 Ávdnasat	26
5.1.4 Herven	26
5.1.5 konseapta/ jurddašeapmi.....	27
5.1.6 Hápmi	27
5.2 Ovttaidahttin árbevirolaš ja ođđaáigásaš elemeantaid.....	28
5.3 Čoahkkáigeassu.....	28

6. Seahkotgoarrun	29
6.1 seahkotpárra 1 ja 2.....	29
6.1.2 Gámas dikšun.....	31
6.1.4 Čeahkkáigeassu	36
6.2 Iskadeapmi	37
6.2.1 Informánttaid duogáš	37
6.2.2 Makkár duojit lea dát?	38
6.2.3 Gos guovllo duodji?.....	38
6.2.4 Čeahkkáigeassu	40
6.3 Ođđa duddjonmetoda duodjemodealla vuodul,.....	41
6.4 Ođđa seahkohat, 5 ja 6 seahkotpára Nugraha modealla vuodul .	43
6.5 Reflekšuvdna	44
7.1 Suokkardallan	45
7.3 Viidásat guorrat bálgáid	47
Gáldut	48
MILDOSAT	50

Abstrakt

Nøkkelord: duodji, tradisjonsens spilleregler, bevare, verdier, opprettholde, seahkohat

Dette studiet handler om *seahkohat*. Studiens hensikt har vært å finne en måte å opprettholde og videre utvikle tradisjon på, handler om en historisk duodji, *seahkohat* som ikke er i bruk eller skapes lenger i Karasjok område. Målet med dette studie var å revitalisere *seahkohat* og videre utvikle dette produktet. Jeg har dels vært min egen informant, og i tillegg har jeg gjort undersøkelse om dette emnet.

Å revitalisere et konkret duodji produkt i et bestemt område, som kommuniserer med duodji spilleregler var utgangspunktet. Forskningsmetoden, min egen produksjon, hvor jeg som forsker har tatt min duodjibakgrunn som ledetråd. Jeg har delt opp min praktiske del i tre deler: 1) Først har jeg sydd 2 par seahkohat for å lære meg teknikken og formen. Disse ble plassert ut på utstilling og spørsmål om seahkohat i Karasjok. 2) Med utgangspunkt i de spilleregler som tar hensyn til tradisjon sydde jeg to par nye seahkohat. 3) Til slutt sydde jeg 2 par seahkohat som jeg anså som en videreutvikling av tradisjon. Jeg har brukt ulike tilnæringsmåter til å skape disse parene.

Min forskning viser en modell, som jeg har videre utviklet og tilpasset til samiske duodjiforhold. Prosessen har vært å finne metode for revitalisering, bevare og utvikle en tradisjon. Resultatet av prosjektet viser at en duojár (i dette tilfelle meg) sammenfører samiske verdier og normer med moderne elementer og uttrykk. Vile også belyse at duodji er mer enn å skape, men også kommunisere. Duodji, skape duodji og bruke duodji må ta hensyn til normene og verdiene i lokalemiljøer i de samiske stedene.

Min masteroppgave er bygd opp med særs vekt på praktisk-estetisk virksomhet, med skriftlig redegjørelse for teoretisk bakgrunn og metode.

Ovdasátni

Dovddan bures duodjeárbevieruid, go dat leamašan mu bajásšattadeamis dehálaš oassin, oasálastán duddjoma movttain ja dárkilvuodain. Ovdalgo oahpaheaddjiohppui álgen, de čadahin mun svennereivve náhkeduojis. Lean maid duodjeoahppu studeren Sámi Allaskuvllas Guovdageainnus. Duodji lea stuora oassi mu eallimis ja árgabeaivvis, anán ovddasvástádusa ovddidit ja movttáskahttit duodjehálu nuoraide ja boahttevaš buolvvaide.

Dáinna duojimasterbargguin áiggun fuomášuhttit Kárášjoga gáma historjjas oasi, nammalassii seahkoiid birra. Áiggun maid čielggadit mo árbeviru fievrridit viidásat, ealáskahttit, sealluhit ja ovdánahttit.

Háliidan giitit iežan bagadalliid, geat leat láchččán munnje vejolašvuoda čadahit masterbarggu duojis. Erenoamážit háliidan giitit iežan duddjonbagadalli, Mihkkal Elle, Ellen Sokki Hætta, Guovdageainnus go árvasit juogadii iežas nana čeahpes duodjiemáhttu seahkotgoarrumis.

Giittán maddái Gunvor Guttorm bagadeamis gierdevaččat ja buoriid rávvagiid ovddas teoriija oasis.

Giittán iežan bearraša go leamašan nu gierdevaččat. Háliidan maid giittit manji, Biret Inger Alette Hætta Gaup, go lea dárkkistan mu čállosa ja oappá, Inga Gaup Sara buriid rávvagiid ovddas.

Kárášjohka geassemánnu 2015

Heidi Alette Gaup

1.Láidehus

Ledjen logadeamen máilmmi skuovva historjjá ja doppe deaivvidin seahkotgova, maid ledje govven Ohcejogas 1900 álggo geahčen. Nie riegádii mu bálggis. Šadden dákko bokte vel eambu sáhkki seahkoiid birra ja nie álggii mu vánddardeapmi, prošekta mátki Kárášjoga gáma historjá, gos mun ja seahkohat letne bohtán hui lahkálaga. Bálgá guoradettiin, seahkoiid dieđuid ozadettiin mun deaivvidin boares gova seahkoiin, mat ledje govvejuvvon Borjjasnjárggas, Kárášjogas. Nie álggii mu váldo bálggis, mátki dutkkan máilbmái. Mu masterbarggus lea praktihkálaš- estehtálaš doaibma 70%, mas čielggadan teorehtálaš duogážiid ja metoda lea 30%.

Bálgá guoradettiin bohčidedje gažaldagat, árbevieru oktavuodas. Nie suorggidedje bálgát, mo árbevieru fievrridit viidásat seailuheami ja ovdánahttima bokte ja mo árbevieru ja ođđaáiggi goallostit oktii. Ollu jogaid ja váriid lean rasttildan bálgáid guoradettiin. Lean viehka mángii šaddan bosihit vácceidettiin, go leamašan ollu vuosttálagat. Bálgáid guoradettiin ledje mus seahkohat juolggis. Bálgát leat gáibidan mus iežan duodjedáidduid ja seahkotsivdnideaddji bagadallama. Diehto háhkan lei áigegáibideaddji ja ollu searaid lean ferten dasa bidjat, veardádallan, buohtastahtán, čohkken, duddjon ja hutkkan.

Mu dutkkama kvalitehta bohtá das, deaividit go mu bálgát ja addet go jierpmálaš áddejumi ja sáhhtá go bálgáid guorrat viidásat, vásihuvvo go dutkkan dehálažžan Kárášjoga gámahisrtorjái.

Barggadettiin ožžon ođđa vásáhusaid. Ruovttustan, de sáhhten oaidnit mu bálgáidan. Dat váldobálggis, mo seailuhit árbevieru duddjoma bokte ja bálggis, mo ovttidahttiit árbevieru ja ođđaáiggi. Bálgát láidestit vásáhusaide, sihke goarrumii ja maiddáid dovdduide.

2.Seahkohat

Sápmelaččat leat gorron árgabeaivve gápmagiid čakča/dálve gápmasiin atnu bivuid. Čikŋa gápmagiid fas šnjilže/borge gápmasiin go leat njárbadat, nu ahte šaddet nu šolbadat go duojár háliida. Hervenvuohki lea ovttaskas duojára hutkáivuoda dáidduid duohken. Lea dábálaš seaguhit gotturiid guolggamielde omd goarut seahkoiid, main leat gabba álddasat ja vuodut ja muđui leat gorron muzet gápmasis dahje nuppe láhkai.

Lahkonan dihte seahkoiid doahpaga ja dan mearkkašumi, lean sátnegirjiid, boares govaid, sárgosiid, ja čálalaš gállduid ohcan. Go doahpagiid guorahallá, dat duođaštit ahte Kárášjogas leat geavahan seahkoiid ovddeš áiggiid. Dálá áigge Kárášjogas čilgejit muhtumat, ahte seahkohat leat gápmagat gorrojuvon seaguhuvvon gotturiin. J.A Friis lea čállán 1887 ahte sátni *sækohak* (dálá čállinvuogi mielde *seahkot*) mearkkaša "en slags sko med hel såle" (Friis 1887: s(702) Son earuha nuvttoha ja seahkoha. Orru dego čilgemin gálloha, muhto *gallok* čilgii son fas ahte vuoddu lei gállus ja ruodjasat gápmasis. Nu ahte son čilgii golmmalágan gápmagiid, *sæpohak*, *nuttuka* ja *gallok*.

Sihke Kárášjogas, Buolbmágis ja Guovdageainnus dovdet doahpaga seahkohat, jus galgá áddet Konrad Nielsena (Nielsen 1979: s.v.sækkot) .1700 logus lei báhppá ja gielladutki Knud Leem čállán e.ea. dárkilit sápmelaš bivttasteami birra Finnmárkkus. Doppe lea namuhan gápmagiid, maid gohčoda seahpohat.

Sålen, halstykket, bakstykket, der går fra hælen opp mot sokkerne, og forstykket, der går snuten opp mot knærne, er at huden den er fra reinsdyrs fter, hvis lådne siden er vendt ut; men langs ned av sidene og omkring hælen og knærne består av klede broderier med tinntråd i adskillige figurer. Ovenfor knærne treffes de sammen og to bindes med et smalt trekkebånd med dusk av smale klede strimler. Dette er en slags støvler eller så kaldede sæpohak, spiss utgående snute. (Leem 1767: 81-82).

Son čilge seahpohat, de son čilge ahte leat stevvelat. Mu áddejumi mielde govve son dás alla ruojas gápmagiid ja dadjá ahte dakkárat maid nissonolbmot gorro hearráide (Leem 1767/ 1975: 81-82). Veadjá leat ahte son hállá dalá áiggi seahkoiid .Eará sajis, de čilge dábálaš gámagoarruma, ja dalle čilge ahte nissonolbmuid gápmagat leat seammaláganat go albmáid muhto dan sadjái go gállus, de gorrot gápmasiin. Jusi leat čikŋás nissonolbmot, de gul geavahit gabba gápmasiid (Leem 1767/ 1975: 86-87). Leem dasto čujuha sárgosiidda. Sárgosiid mielde oaidná ahte čilggon manná gitta njunnái, ja dát sáhtta leat dan maid dál gohčodat seahkohat. Swann oaidná ahte dát allaruojas gápmagat leat 1600-1700 logu "mota" hearráid gaskka (Swann 2001: 116-117).

Son lea guorran gámahistorjja Norggas, Ruotas ja Suomas, ja oaidná ahte muhtun gápmagat dien áiggis, main lea guolgaolgoš, sáhttet leat vuolgán sámegápmagiin.

Govva 1: Sárgosat (Leem 1767/1975: x)

Maiddá Friis čilge "*sappehak gomager eller lapestøvler med lange skaft*" (Friis 1887: s (607). Guttorm ja Labba čilgeba seahkot sáni ná:

*Gápmagat main vadjá čulggoma gazzaša rájis ja seahkoguolggat gártet gámanjunnái (Guttorm ja Labba 2008: 39). Dás lea dan guolggá, seahkotguolggá čilgejupmi ja dat eará namuhvvon gáldut leat fas oppalaččat geahččan gápmaga hámi. Seahpoha fas čilgeba: *goikkehat main Leema čilgehusa mielde leat alla ruodjásat(gitta čippiid radjái) ja leat hervejvvon datneárppuin (Guttorm ja Labba 2008: 40)**

Seahkotgoarrun lea čehppodat, mii lea jávkan odná beaivve Kárášjogas. Lean ohcan dávvirvuorkkain dieđuid seahkoiid birra Kárášjoga guovllus, de gávdnen davviriikkalaš museas(Nordiska museet) digitálágálduin seahkohat mat leat govvejuvvon Kárášjoga guovllus. Seahkohat gullet musea dieđuid mielde Borjjasnjárggii Kárášjogas. Dat ledje láđđeseahkot, maidda ledje deaddán láđđiid ja herven fiskes árppuin. Dát orrot leamašan čikņaseahkohat, go leat seaguhan guokte gottura, gabba ja muzet, ja vel láđđiid deaddán.

June Swann namuha dáid seahkoiid ja oaivvilda ahte leat duddjojuvvon 1891, main leat vilges vuodut. June Swann čujuha dáidda nissonolbmo seahkoiidda, muitala ahte dain leat gabba vuodđu ja čulggomat leat miesenáhkis (Swann 2001: 202). Son čállá ahte dávjá gorro vuoduid ja aldasiid seahkoiin eará gápmasis, go čulggoniid. Maiddái láđđiid bidje dearrasiin. Dáin seahkoiin leat deattaláđđiit, maidda leat hearvvaid gorron.

Govva 2 luoikkahan: Nordiska museas. Kárašjoga seahkohat, Borjjasnjárggas loahpa 1800 logus. NM.0070084. Lean šiehtadan ja ožžon lobi geavahit gova.

June Swann čállá Ohcejoga seahkoiid birra miad, mat leat Suomen Kansallismuseas. Dat leat vuottaseahkohat, main leat láđđe dearrásat ja gorrojuvvon suhkkes gápmasiin. Dáin seahkoiin leat oalle njuogge njunit. Dasa mun jáhkken leat guokte siva, juohkebeaivvelaš dahje árgabeaivvegáma lei bivvu, dan ulbmil lei leat sadjái ja lieggasat.. Nubbi sivva lei duodjereaidut eai lean nu fávdnát dan áigge.

Riddoduottarmuseumas Kárášjogas gávdnojit seahkohat , mat leat gorrón sávzzanáhkis. Dađi bahábut, de eai leat mus ja iige RiddoDuottarMuseas eambu dieđut dáid birra. Ovdalaš áigge gorro mánáide sávzzanáhkis, go ledje nu lieggasat ja litnát mánáid julggiide. Dát soitet leat justa mánaide gorrón.

Govva 3 :luoikkahan Ridoduottarmuseas Kárášjogas: Seahkohat gorrón sávzzanáhkis. Govvideaddji: Gunvor Guttorm, ja govva lea luoikkahuvon girjjis maid Gunvor Guttorm ja Solveig Labba leaba čállán " Ávdnasis duodjái"2008.

Elle Máret Eira buvttadan gápmagat muittuhit seahkoiid, go leat muzet gápmasiin joatkkán ovdamaddaga, dego čulgoniin. Duojár lea fuomášan dán vuogi. Duojár lea árbevirolaš ávdnasiin gápmasiin gorrón ovdánahtán duoji. Elle Marit Eira " duodjiváldofága "Juolggis gihtii-gieđas juolgái" lea čoavdán gámaslahkiin goarrut gápmagiid

Govva 4: Elle Marit Eira váldofága duodji 2004, Sámi Allaskuvla. Govvidan Gunvor Guttorm.

Karen Marie Eira Buljo čállá (Buljo 1997:15). Seahkohat sáhttet leat mánggaláganat. Guolgga mielde oažžu dan nama justa seammaláhkai go gápmagat. Sáhttet leat gabbaseahkohat, muzetseahkohat, muhto maiddá guolgga suohkadeamemielde. Čikŋagápmagiid ja čikŋaseahkoiid gorrot šnilžegápmasiin dahje borgegápmasiin. Dat leat gápmasat váldojuvvon borgemánus. Čeborgegápmasat leat jo oalle suohkadat ja assádat, nu ahte daiguin duddjon árgabeaivve gápmagiid. Dálvegápmasiin gorrot dálvebivuid, meahccegápmagiid. Duojára hutkáivuoha ja fuomášupmi ávdnet hervenvuogi. Hutkáivuodaproseassa leage dáiguid bokte ráhkadit ođđa buktaga dahje duoji, mii de lea dat konkrehta boadus duddjomis. Dat konkrehta buvttá lea ođas ja das lea maid seammás árvu duojárui alces muhto maiddá servodahkii ja kultuvrii . Buljo maid namuha ahte gámanjunit ledje ovdalaš áigge unnit go otna.

2.1 Čoahkkáigeassu

Karášjogas lea boatkka dán duddjonárbbis, seahkoiid goarrut, muhto maiddá seahkoiid atnit. Ealáskahttit seahkotgoarruma, boktá árbevierru sisdoalu, go dalle šaddá geavaheapmi eambu guovddáži. Guttorm guoskkaha doahpaga duodjepraksis, lea sihke hállat, duddjot ja geavahit duoji(Guttorm 2010:65). Son deattuha ahte duodjepraksis lea sámi birrasis leamašan guhkket áigge. Duodjedoaba lea rievdan dađistaga go duodjepraksis lea rievdan ja dán bokte ožžon ođđa mearkkašumiid. Guttorm oaivvilda ahte duodjepraksis buktá ođđa dárbbuid áddet duoji, ja manin gohčodit dáid ođđa diliid ja ođđa duddjonvugiid. Nuppiin sániin vuolgá dás makkár geahčastagain geahččat duodjepraksisa.

3. Dutkkanfáddá, čuolbma, lahkonanvuogit ja bargovuogit

Mu masterbarggu fáddá lea muhtun historjjálaš duodji, mii lea jávkan Kárášjoga olbmuid duddjomis ja geavaheamis, ja dan ealáskahttit ja ovdánahttit, seahkot goarrun. Lean iskadeami čađahan, mas lean jearahallan Kárášjohkalaččain seahkoiid birra. Háliidan oainnusin dahkat Kárášjoga seahkothistorjjá, mas árbevirolaš duodjemáhttu lea guovddážiis.

3.1 Dutkkančuolbma

Mu čuolbma dutkanbarggus lea;

Mo árbevieru ealáskahttit ja ovdánahttit seahkot goarruma vuodul Kárášjoga guovllus?

Oasse čuolmmat leat:

1. Mo ovttidahttit árbevieru ja ođđaáiggi ođđa dujiin?

2. Mii dáhpáhuvvá duodjeáddejumiin go rievdata hárbáhan hámi ja bargovuogi?

3.2 Lahkonanvuogi modealla

Mu duodjedáiddut leat vuodđun barggu hábmemii ja ovdáneapmái. Lean hutkkan Tin teoriiija vuodul modealla, mo ovdánahttit ja seammás vuhtiiváldit duodjenorpmiid. Tin geavaha doahpaga *tradisjonskunst*, maid lean jorgalan sámegilli duodji. Dán barggus lean maid geavahan dutkki Adhi Nugraha girjji "Transforming Tradition- A Method for Maintaining Tradition in a craft and Design Context" (2012). Lean jorgalan Nugraha doahpaga *craft* sámegillii duodji. Dása lean maid jorgalan ja heivehan duddjonplána Nugraha teoriiija vuodul, mo árbevieru fievrredit viidásat. Lean guorahallan árbevirolaš duoji elemeanttaid ja mo árbevieru viidásat fievrredit, doalaheami ja seailuheami bokte.

3.3 Bargovuogit

Ledjen válde informánta, duddjoma vuodul huksejin máhttu ja diđolašvuoda. Dasalassin lei mus iskadeapmi, gos mun jearahallan Kárášjohkalaččain seahkoiid birra.

Álggos fertejin gávnnahtit vuogas seahkot minstára. Dása mun dárbbášin bagadalli. Mu bagadalli lei gáma čeahppi Guovdageainnus eret. Dasalassin lei mus nanna doarjja iežan

duodjevásáhusat, geavahin maid duodje girjji " Gáma goarrun" maid Karen Marie Eira Buljo lei buvttadan. Das ledje seahkotminstárat, maid mun buohtastahttin daid iežan oapmeseahkoiin.

3.3.1 Álgo seahkoiid duddjon

Mus ledje oapme seahkohat, mat doibme munnje čálusin, mo goarrut seahkoiid. Dát lei hui erenoamáš bargovuohki duddjot, gos oapmeduodji lei ráva goarrunproseassas. Dát vuohki duodaid duođaštii ja čielggadii man olu vuodđodieđut mus leat gámagoarrumis. Álggos fertejin gávnnahit vuogas seahkot minstára. Dása mun dárbbášin bagadalli. Mus lei bagadalli duojár Guovdageainnus. Mu bagadeaddji gámagoarru Guovdageainnus, bagadii mu goarodettiin Dasa lassin geavahin iežan duodjevásáhusaid, persuvnnalaš vásáhusaid ja duodjedáidduid mo goarrut gápmagiid ja seahkoiid.

Geavahin bagadussan girjji " Gáma goarrun" maid Karen Marie Eira Buljo lei buvttadan (Buljo 2012: 77-78). Das ledje seahkotminstárat, maid mun buohtastahttin daid iežan oapmeseahkoiin (Buljo 2012: 78).

3.3.2 Iskadeapmi

Manjil go gorrón seahkoiid, ráhkadin jearahallanskovi seahkoiid birra . Mun ledjen gorrón protiippa seahkoiin ja dan vuođul gorrón borgeseahkoiid ja guretseahkoiid dálvegápmasiin. Dolvun daid duodjegávpái Abantii, gos ledje glássaskahpes ja jearahallan skovvi lei bálddas. Nu ahte olbmot vástidedje gažaldagaid oainnedettiin seahkoiid. Mus ledje 6 gažaldaga seahkoiid birra, gos galge sárget guhte vástádus heivii. Geahča mildosa 1.

Jearahallanskovit ledje doppe guokte vahku. Seahkohat bokte olbmuid beroštumi.

Mu ulbmil jearahallamiin lei oažžut dieđu, dihtetgo olbmot ahte Kárášjogas leat maid ovdalašáigge geavahan seahkoiid ja nubbi lei, heivego dán áigge seahkoiid geavahit Kárášjogas. Jearahallama manjil, gorrón 3. Ja 4. Seahkotpára, mat ledje árbevirolaš seahkohat. Jotkken goarrut 5. Ja 6. Seahkotpára, unna njunat seahkoiid, maid vásihin ovdánahttimiin seahkotgoarruma.

4. Teorehtalaš vuolggasadji

Doaba " Traditio", mearkkaša gaskkusteapmi, traderen. Gaskkusteapmi lea árbedieđu dahje árbemáhttu fievrídeapmi árbedieđu , čilge Guttorm (Guttorm 2010:47). Dan maid duojár gaskkusta lea čadnon sosiála soahpamušaide, mat fas govvidit kultuvrralaš joatkaga (Guttorm 2010:47). Jurddašat dábálaččat ahte duodji lea giehtabargu dahje duddjojuvvon giehtamášinnain (Nugraha 2012: 105). Árbevierru lea fas árbejuvvon láhttadeapmi, hárrjaneapmi ja dábit, sáhttet maid leat dávvirat. Dábit leat masa olbmot leat hárrjánan (Guttorm 2010: 47) . Praktihkkálaš diehtu, mii lea gaskkustuvvon buolvvas buolvii, rievdan ja ođđašiehtadallamat dahkku, lasiha Guttorm (Guttorm 2010: 51).

Dat leat soahpamušat guovlluid gaskka, báikkálaččat ja ovttaskas duojára, mat stivrejit duoji, jus nu sáhttá dadjat omd gámagoarrumis lea ávnnas čadnon guovlluide ja gápmaga hápmi fas báikái, ja ovttaskas duojáriid dat málle. Juohke duojáris lea uhcit eanet iežas málle vadjat ja goarrut. Árbevierru lea dego speallu, mii eaktuda árbevierus ollu duddjonnjuolggadusaid, mat leat addon ovdagihtii (Tin 2011). Duojár ii sáhte ieš ráhkadit njuolggadusaid alcces. Duodjenorpmat leat báikkálaš oktasaš njuolggadusat ja soahpamušat. Duojárat geat vásihit eanemusat duddjon movtta dahje duddjon ilu, sis leat duddjonnjuolggaduat mat fievríduvvjit buolvvas buolvii. Spealus lea fridjavuohta oalle sakka rádjejuvvon, muhto seammás ráhpásit duddjomii olu vejolašvuodát, maid duojár sáhttá ávkkástallat. Gulahallan lea hui dehálaš njuolggadusain, makkár njuolggadusat leat mis árbevirolaš duojis? Hápmi ja hervenvuogit leat diđolaččat árbevierus. Seahkoiid goarodettiin heivehin hearvvaid Kárášjoga dovdomearkkaid vuodul, dahje soahpamušaid ektui. Árbevirolaš ávdnasat gápmagiin leat gápmasat ja gállut. Árbevierru bohtá oidnosii min dujiid bokte. Duojáriin ii leat árbevierru, muhto árbevierus leat duojárat, čilge Tin. Son oaivvilda ahte árbevierru lea viidát go dušše árbevieroguoddit nammalassii duojárat. Duojáriin lea ovddasvástádus guoddit árbevieru viidásat ja árbevierru ii leat mihkige duojáriid haga. Muhto seammás árbevierru ovttalahkai geahpida duojáriin ovddasvástádusa go dat jurddaša, duddjo ja ávdne duojáriiguin. Dalle lea árbevierru rumašlasmáhtun, sedimenerejuvvon duddjonvuohki (Tin 2012: 69).. Omd go leat soames gáma pára vadjan, de duddjon manná iešalddis. " go gieđat leat oahppan ieža duddjot, besset jurdagat vuoiŋgastit" ,duojár dego eallá iežas máilmmis, vuoiŋgasta ja sáhttá jurddašit eará duddjodettiin.

4.1 Duodjái čánasta árvvuid

Duoji dovdomearkkat leat ávdnasat ja tehnikkat. Eanaš ávdnasat leat jo doloža rájes ,ja duodjedáiddut maid seamma boarrasat . Maiddái duoji geavaheapmi lea dihto áigodagid ja dárbbuid ektui omd činjat, biktasat, stohpgálvvut. Ávnnasteamis bohtá jo ovdán árvvuid čájeheapmi, sihke lundui ja duddjomii.

Iešguđetge duojit hásttalit jurddašemiin goallostit árbevieru ođđaáiggiin. Duodji movttidahtta joatkkagiid, oaidná servodaga dego oktaskas. Duojit ovddastit dološ tehnikkaid ja duddjonvugiid.

Guttorm čállá ahte duojár duddjo dárbbus mielde. Dat dárbbut sáhttet leat bargoreaiddut, dahje idihit čalbmáičuohcci dujiid.. Son lasiha vel ahte čalbmáičuohcci duojit, maiddái sáhttet leat anolaččat (Guttorm 2010:20). Guttorm čállá fas ahte duodji lea čadnon árgabeaivve dárbbuid gokčat. Dat lea gieđalaš doaibma(Guttorm 2012:18), mii gáibida duodjemáhttu ja duodječehppodaga.

Anolaš doaibma lea duojis álohii leamašan guovddážis. Dat galgá gokčat geavaheaddjiid dárbbuid. Duddjon maid gáibida ávnnasteami, mii fas lea heivehuvvon jagi áigodagaide. Maiddái duddjon lea čadnon jagiáigodagaide. Guolgadujiid duddjot go lea muohta, amas duojit gara ja buollit beaivvaža vuolde lea son čilgen. Oallugat ákkastallet duoji mávssolašvuoda ná; duodji lea eambu go gieđain duddjon ja geavahan árbevirolaš reaidduid, muhto maiddái duodjeguottuid ja filosofijja duddjot.

4.2 Mo váikkuha duodjái go árbevierru doaibmá ođđaáiggis

Oallugat leat dáid maŋimuš jagiid álgán hásttuhit daid čálakeahcesnjuolggadusaid (Guttorm 2007:72). Mat dat čálakeahces njuolggadusat leat? Árbevierrun sáhhtá atnit iešguđetgelágan kultuvrralaš ihtagiid dahje oassesurggiid. Lea dábálaš ahte árbevierrun áddejuvvojit dološ, máttármáttuid árbejuvvon kultuvrralaš ihtagat ja suorggit. Árbevirolaš eallinvuogit rivdet áiggiid mielde, nuppástuvvet olles áigge ja danin árbevierru šaddá ja duddjojuvvo olles áiggi čilge Seija R Somby (Somby 2003: 5). Dálá áigge kultuvrralaš nuppástus ja ođđa elemeantaid váldin leat vuodđojurddan báikkálaš kultuvrraide ja árbevieruide, mat olles áigge ovdánit, duddjojuvvojit ja ođđasitdudjojuvvojit kultuvrralaš geavadiin. (Somby 2003: 5).

Giehtabarggut dáđistaga ovdánit giehtalagaid árbevieruin dadjá Nugraha(2012: 105). Implementeret ođđa reaidduid, ođđa teknihkkálaš proseassaid ja ođđa ávdnasiid duoji ovdáneapmái. Dat ii dan dihte botke iežas čánastaga árbevieruin, muhto addá dájvja árbevrrui ealaskáhttima. Ulbmil lea náitit árbevieru ja ođđaáiggi. (Nugraha 2012:107).

4.3 Vihtta ákkastallama, manin duodji lea mávssolaš

Nugraha ovdánbuktá girjjistis vihtta ákkastallama, manin duodji lea mávssolaš (Nugraha 2012: 105) Vuosttažiin iežas ollašupmi. Duojar, guhte duddjo lea ánggirusšan , duddjo dovdduin. Duojar duddjo olles iežas váimmuinis, iežas dihte. Su duddjon lea čádnon fridjavuhtii, geahččaladdamiidda. Duhtadeapmmi lea dego bálká, jus nu sáhhtá lohkat. Duojar ieš mearrida iežas duddjoma, duodjedáidduid ovddida. Duohta máilmmi dilálašvuodat, bearáš, servodat ja politihkka leat rádjén eavttuid duddjomiid duhtavašvuhtii čatnosiidda ja geahččaladdamiidda, mat ilbmet dujiin, Nugraha joatká.

Nubbi lea duodjedáidduid mat bájudit peršuvnnalaš máhttui (Nugraha 2012: 106)

Goalmmát lea ekologálaš bealli, duodjedáidduid, báikkálaš ávdnasat, duddjonvuogit ja kultuvra dego ollislažžan. Bistevaš geahčastagas, de ii leat duodji dušše duddjojuvvon bistit, muhto maid galgá olggosoidnit ahte dat lea kvalitehta. Okta árvu duojis lea bistevašvuhta. Dákko bokte hábmen ja duodji juohkásaaba goabbat guvlui, hábmen galgá leat áigeguovdil sihke ávdnasiin ja hámiin. Duodji gártá áige beroškeahhtá. (Nugraha 2012: 106).

Njeallját lea fas dudjon guottut, mat doibmet dego dálkkasiin duojáriidda daid sosiála váttuide. Dat sosiála váttut omd ovttaláganin dahkat dujiid ja kultuvrra, sirren, golaheapmi ja daid seaguheamit ja skievtideapmi (Nugraha 2012:).

Viđát lea duodjedáiddut ja dan oaidnit ja geavahit vejolašvuodaid, seammás go atná árvvus árbevieru (Nugraha 2012: 107). Duojár lea konsekveanta. Doalaha nuppiin julggiinárbevieru, de nuppiin julggiin fas goallasta ođđasa, ja kultuvrralaš rievdadeami. Ođđaáigásaš dujiide sáhhtá geavahit digitála teknologijaid ođđa proseassaide. Dáiguin ii soaitte nu ollu árbevierru, muhto eai livčče riegádan dan haga.

Dát vihtta oasi ovddastit deháleamos doaimmaid duojs ja duojáriin. Duodji addá midjiide dološ čehppodaga, heivehan ja golgi čehppodat, maid olmmošlaš kultuvra lea ávdnen, lea čehppodat duddjot dujiid (Nugraha 2012: 107). Dat váldo ulbmil duojáris lea geavahit iežas duodjeguottuid ja duodjepraksisa ovdánahttit ođđa dujiid, main lea árbevierru vuodđun hutkkáslaš čovdosiin, mii heive ođđaáigásaš kultuvrii. Dat lea dan birra mo sáhhtá ovttaidahttit árbevieru ja ođđaáiggi (Nugraha 2012:107).

4.4 Duodjepraksisa rievdan

Hábmemis ja dáidagis lea ulbmil oaidnit ja addit vejolašvuodaid, ođđa eallima. Ii ge gudnejahttit árbevieru, mo ovdánahttit buktagiid , iige mo seailluhit buktagiid dahje dávviriid, čilge Nugraha (2012). Dán oainnán vejolažžan duojis maiddái, muhto dalle ferte duojár leat diđolaš ahte ii rastil duodjenorpmaid ja dakko boktá oaidná vejolašvuodaid ovdánahttit duoji. Árbevierru addá inspirašuvnna, hivvodat, maid lea ođđasit fuomášán sáhhtá ihttít hámiin numo historjá, njálmmálaš árbevierru, boares govat, ideát, bargobagadeamit, vuogit, ávdnasat dahje eará logadallan dološ jierbmivuohta joatká (Nugraha 2012). Seailluhit báikkálaš árbevieruid addá girjáivuođa sámi kultuvrii, ja duddjon lea vuohki dán ollášuhttit, oainnán mun.

4.5 Ođđasit fuomášit dahje árbevieru fievrrideapmi

Dieđut mat eai leat gaskkustuvvon gitta dálááigái, de lea vejolaš dáidda oahppásmuvvat dulkomiid bokte ja čatnat áigái go ledje " ealli árbedieđut" (Guttorm 2010: 52). Sáhttit maid hukset ođđa dieđuid ja máhttu dálááiggi áddejumi mielde, joatká Guttorm

Nugraha namuha guokte vejolašvuoda ovtastit árbevieru ja ođđaáiggi. (Nugraha 2012: 107-108) Vuosttaš lea ođđasitfuomášit ja nubbi fas lea fievrridit árbevieru. Ođđasit fuomášit evttoha mannat ruovttoluotta, ja fievrridit árbevieru fas čujuha joatkka. Ođđasitfuomášit árbevieru; doaba fuomášit čujuha maid gávdnat. Dála dilálašvuodain čujuha muhtun doaimmaide dahje proseassaide fuomášit juoidá, dávjá go lea guorahallan ja geahččaladdan

4.5.1 Árbevieru fievrrideapmi

Árbevieru fievrrideami sáhhtá fas juohkit guovtti váldo oássái; konserveren ja fievrrideapmi. Konserveren doaimmat leat seailluheapmi, ja gáhtten. Dan váldo jurdda lea gáhttet dan mii lea gávdnamis ja suodjálit dilálašvuodaid rievdamiidda. Nuppiin sániin, lea doalahit árbevieru álgohámi nu ollu go vejolaš, čilge Nugraha (Nugraha 2012: 123). Mo váikkuha duodjái go árbevierru doaimmá ođđaáiggis, čilgen maŋŋelaččas.

4.5.1.1 Revitaliseren

Árbevieru fievrrideapmi lea doalaheapmi, ealáskahttin, revitaliseren, ja ovdáneapmi (Nugraha 2012:)) Dát lea vuostebealli dan filosofijai ahte ii mihkige rievdda árbevierus. Juohke diŋga rievdá ja joatkašuvvá, rievdamiid bokte. Leat čađat rievdan gokčat dárbbuid rievdamiid bokte lasiha Nugraha (Nugraha 2012:123). Danin leage fievrrideapmi eambu heivvolaš dán oktavuodas iešgutege surggiin; dáidda, duodji ja hábmen. Fievrridit árbevieru heive buorebut go konserveren árbevieru. Fievrrideapmai lea dárbu gávnnahit modeallaid, geahččaladdat ja prošeavttaid, mat deattuhit beroštumiid mo fievrrideapmi doaibmá. Go geahčasta surggiide dáiddá, duodji ja hábmen, de illá gávndat áššiid mat ovddastit buvttis konserverema, mii lea dehálaš doaibma sin bargguin (Nugraha 2012:123).

Ollislaččat doahttalit árbevieru, dán álgohámi. Duddjon ii olgguš seailuheami dán oktavuodas, go dat deattuha duodaštit árbevirolaš gažaldaga. Dákkko speahkasta dáidda ja hábmen duojis. Diddáriid ja hámbejeaddjiid sáhkkivuolta ii bisán konserveremii ja duodašteapmai, muhto baicce váldá kreatívvalaš jurddašeami dás. Dat lea measta álohii joatkkan evttohemiin ođđa jurdagiin, maid viidásat hábmet dainna hivvagiin.

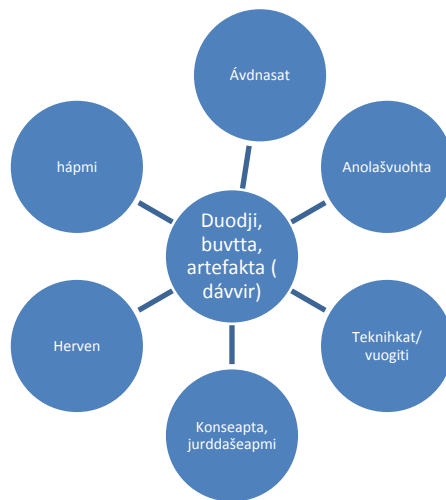
Na jus de gávndat duoji vuorkadávviris ja mii lohkat dábiid ja vieruid birra, de ealáskahttit daid. Leago dat dálá árbevierru? Árbediehtu lea leamašan anus otnáži ja mii lea rievdan dasa mo mii geavahit árbedieđuid, čilge Guttorm (Guttorm 2010: 52). Dákkár geahčasatagas leat rekonstrukšuvdna ja ealáskahttin guovddáži, lasiha son.

5. ATUMICS metoda, mo fievrredit árbevieru viidásat

Dát modealla čilge mo proseassa fievrredit árbevieru doaibmá.

Váldojurdda dán modeallas lea lágideapmi, ovttasteapmi, integreren dahje seaguheapme gaskal árbevieru vuoddoelemanttain ođđaáiggiin (Nugraha 2012:175).

Dat mii spiehkasta mu barggus das maid Nugraha dahká, lea ahte mun easláskahhtán, inge duddjo áibbas eará duoji mas vuolggasadji lea árbevirolaš duodji, dahje in geavat ođđaáigásaš ávdnasiid. Lihkka lea modealla buorre reaidun mu dutkamii.

Govus 1: Nugraha modealla , árbevieru fievrredeapmi ja kultuvrralaš identitehta ođđa dujiide dahje buktagiidda. Lean jorgalan ja heivehan sámegillii(Nugraha 2012:137).

Praktihkkálaččat doaibmá ATUMICS metoda reaidun duojáriidda gávnnahit vejolašvuođaid duddjot ođđa árbevirolašdujiid, main lea vuolggasadji árbevierru, ođđasit organiseret dahje ordnet daid guhtta vuoddoelemantta ođđaáiggiin. (Nugraha 2012:175). Nugraha lea rátkán jurdaga ja hervema, danin go dat addá eambu vejolašvuođaid duojáriin jurddašit kvalitehta ollislaš vásáhusa. Omd duojár sáhtá inspirerejuvvot dušše hervemin árbevirolaš duoji, iige nu sákka vuoruhit dan árbevirolaš hámi. Dat sáhtá maid leat nuppeláhkai, ahte eará duojárat vuoruhit eambu dan hámi, eaige dan hervema.

5.1 Microdási- ja macrodási-geahččanguovlu

Okta duodji gehččojuvvo dahje vásihuvvo guovtti dásis, micro dásis/ siskkit gierdu ja macro dásis/ olggut gierdu, gos kultuvra, servodat, ekonomiiija ja ekologiiija ovddastit seailuheami ja dárbbu, movttideami duddjot (Nugraha 2012:178). Dasalassin leat vel guokte geahčastaga, seailuheapmi ja iežasduohtandahkat, iežas realiseren. Maiddái reflekeret earáid, gos vuhtiiváldá ja berošta duddjot duoji, seailuheapmi, movttideapmi dahje duojár iežas duohtandahkat.

Olles huksehus ATUMICS modeallas leat dat guhtta vuodđoelemeantta ja daid guhtta geahčastaga movttidahttit duddjot, Kultuvra, sosiála, ekonomiiija ja ekologiiija, ovddastit bistevašvuoda. Iežas duohtandahkan ja seailuheapmi vuhtiiváldiba eará belliid, numo buđaldeami (Nugraha 2012:178).

Mun ádden Magga go son čállá siosiála kontrolla birra duojs, de lea sáhka individa ja servodaga gaskkas, maid Nugraha gohčoda micro- ja macrodási. Sámi servodat doaimbá dego sosiála kontrollan buvttadit ja maddái doalahit duodjenorpmaid (Magga 2014: <http://site.uit.no/aigecala/sda-2-2014>) (15.06.2015). Duojár duddjo dahje hutkká ođđa duoji, de eará sápmelaččat árvvoštallat su duoji duodjenorpmaid vuodul veahkkin sutnje, go servodagas leat oktasaš duodjeárbevieru oainnut (Magga 2014: <http://site.uit.no/aigecala/sda-2-2014>) (15.06.2015).

Dát lea dat spealu gaskal micro- ja macrodási.

5.1.1 Teknikkat/ Vuogit

Teknikka dahje vuohki duddjot, maddái dikšut ávdnasiid gullet dása. Dat hásttuha juohkelágan teknikka čehppodaga nu mo duddjonvugiid, duddjonproseassaid, duodjereaidduid hálddašeami ja maddái eará fasilitehtat (Nugraha 2012:180).

Doaba teknikka mearkkaša maid dáiddut, duojára čehppodat duddjot čába dahje vuogas duoji. Dás leat duojára peršuvnnalaš vásáhusat guovddážiis.

Nugraha čállá ahte ođasmahttin sáhhtá leat ođđa teknikain/ vugiin idihit ođasmahttima ođđa doaimmaide ja ođđa dujiide dahje ođđa buktagiid. Lea čájehuvvon ahte geavahit ođđa teknikaid/ vugiid ja ođđa teknologiiija duddjot dahje buvttadit erenoamáš dujiid/ buktagiid dávjá buktet ollu ovdamuniid buoredit árbevirolaš dujiid ja buktagiid. Dát lea maid mun oainnán eambu hábmema vuolggasadjin idihit, ođđasa. Árbevirolaš reaidut leat maid erenoamážat. Dat leat reaidut mat leat čađat ovdánan, geahččalemiid ja bargguid bokte ja leat enoamážit heivejuvvon iežaset atnui áiggiid čađa omd jiehkku. Dáid mánjmuš áiggiid leat eanet ja eanet elektrálaš reaidduid duojárat váldán atnui. Ollu duojárat dikšot dál gápmasiid. Omd alladeattacirgganiin doidet daid cuoccaid gápmasiin, geahpedan dihte neaskkin barggu. Muhtomat geavahit trommela gápmasiid bassat ja osttet. Sáhhtá sihke

goikaduvvongápmasiid ja sáltegápmasiid dikšut trommelin. Dát lea ođđa teknologiiija, gos duojárat basset sálttiid ja luvvadit gápmasiid. Seaguhit čáhčái soahkesáhajáffuid ja trommel joraha gápmasiid dássái go luvvet (Eira 2004: 47).

Eará ođđa teknologiiija maid duojárat geavahit lea gámasneaskkinmášiidna. Duojárat nesket gápmasiid mášiinnain. Dat geahpeha ollu gámasdikšunbarggu duojáriin. Jáhkan dát teknologiiija lea boahtan, muhto seammás in bala ahte jiehkku jávka duojáriid gieŋaid gaskas. Go deallumiid ii leat gal vel boahtán ođđa teknologiiija, mii vanaha gápmasa nu bures go jiehkku. Maiddái gápmasiid ostemiid lea ođđa teknologiiija, ostentrommel. Trommeliid bidjalat gápmasiid oktan ostečáziin ja divttát jorrat oanehat áigge, de leat gápmasat ostejuvvon. Mii vásihat ođđa teknologiiija buorrevuodaid, muhto seammás dárbbasat mii maid árbevirolaš reaidduid dasalassin.

5.1.2 Anolašvuolta

Doaba anolašvuolta bájuda geavaheaddji dárbbuide ja duoji doibmii (Nugraha 2012: 183). Doabá lea dávjá čatnasan praktihkkálaš anolašvuhtii ja ávkkestallanvuhtii. Anolašvuoda váldoulbmil ovttá duojs lea seailuheapmi (Nugraha 2012: 183). Dásá gullet maiddái sávaldagat ja hágut maid duojár hálida gokčat (NUGRAHA 2012: 183)

Anolašvuolta lea maid čátton jurddašemiide, dárbbuide, sávaldagaide ja jearuide. Anolašvuolta dahje doaimma lea čadnon hápmái (Nugraha 2012:183). Luondu heive hámi doibmii, hápmi čuovvu doaimma, dat mielddisbukta ahte čabbodat duojs lea nubbi doaimma. Viidásat čállá ahte duoji hápmi galgá vuosttažiin čujuhit dárbbu ja dan doaimma, čilge Nugraha.

Praktihkkálašdoaimma lea dehálaš atnudujiin, mat addet ulbmiliid geavaheaddjiide. Duojs lea maid eará dehálaš ulbmil bistevašvuolta atnudojis. Geavaheaddji sáhtta maid bidjat árvvu estehtálaš beliide ja kultuvrralaš beliide, ovdalaččas dan fysálaš anolašvuhtii. Geavaheaddji lea mielde mearrideamin dan gárvves duoji doaimma. Dat duodji álgá doaimmat go geavaheaddji váldá dan atnui dahje go geavaheaddji liikosta dasa. Dat lea geavheaddji iežas oalguheapmi, dárbu oažžut dan gárvves duoji doaimmat.(Nugraha 2012: 184).

5.1.3 Ávdnasat

Vuoiggalaš geavaheapmi ávdnasiin, iige duddjot duoji ávdnasiin mat eai atte ulbmila geavaheaddáji. Mii sáhttit juohkit ávdnasiid mángga jovkui; árbevirolaš ávdnasat, syntehtálaš ávdnasat ja jierpmálaš ávdnasat.

Duojár sáhttá duddjot dujiid luonddu ávdnasiin dahje ođđa áigásaš ávdnasiin, dahje guktuin. Inspirašuvdna buvttadit duoji ja árvu lea oassi dás (Nugraha 2012: 186).

Árbevirolašdujiin lea ávnnas guovddážis, jus ii fidne ávdnasa, de sáhttá geavvat nu ahte duodji ii seaillo. Lea maid seammás dehálaš duojáriidda válljet rivttes ávdnasa mas ávdnejit duoji, duodjenorpmaid vuodul. Juohke árbevirolaš ávdnasis lea geahččaluvvon guhkkit áigge, mii lea buoremus ávnnas iešguđetge árbevirolaš dujiide. Omd gápmasiin gorrot gápmagiin, danin go lea nu assát, lieggasat,ii vatni ja muohta maid ii bisán guolggai.

5.1.4 Herven

Doaba *icon* čujuha symbolaide, hámiide mat bohccidit luonddus, guovlluin, ornameanttain, hervemis, ivnniin, mytain, álbmogiin ja dujiin čilge Nugraha (Nugraha 2012: 193) ATUMICS metoda vuodul, hervema doaibma addit symbolálaš ulbmila duodjái dahje buktagii. Čatnat dujiid dihto báikkiide, go oaidnit iešguđetgelágan hervenvugiid. Dat leat báikki, guovllu, álbmoga dovdomearkkat, mat identifiserjit ja adet gullelašvuoda hervema ja hámi bokte. Dát leat oalle čavgat sámiid gaskas, mo heive hervet dihto guovlluin nu ahte geahčči galgá oaidnit geavaheaddji gullelašvuoda, maid galgá buvttat ovdidit, makkár symbolat, guđe guovllu ovdidit, maddái herven, ornamentihkka, čijaheapme, ivnnit, álbmot ja duodji leat guoskevaš fáttát dán oasis.

5.1.5 konseptta/ jurddašepmi

Konseptta dahje jurddašepmi čujuha buvttadahkki dahje duojára geaidogasvuoda, mii lea duogábealde duoji hámi. Dat geaidogas oasit leat norpmat, guottut, iešvuoda, dovddut, vuoiŋgalaš bealit, árvvut, ideologiija ja kultuvra (Nugraha 2012: 196).

Konseptta oidno buoresmusat duojis visuálanákcema bokte, dat bohtá ovdán hámis, hervemis dahje anolašvuodas duojis(Nugraha 2012:196). Rauna Triumf čállá iežas váldofágas duojis ahte duoji vuoiŋgalaš bealli addá heakka duodjái. Son oaivvildii vuoiŋgalaš beliin duodjái gullelaš árvvut, norpmat ja guottut. Viidásat čállá son ahte jus vuoiŋgalaš bealli ii leat mielde duddjomis, de duddjon lea dušše tehnikkálaš proseassa maid duojár čađaha. Kultuvra lea visot maid oahppá, čállá Triumf iežas váldofágas (Triumf 2004). Viidásat joatká son " *dat ideát, árvvut, njuolggadusat, kodat ja symbolat maid olmmoš váldá badjelasas ovddit buolvvas ja amid geahččala fievrridit viidáseappot- dávjá juoidá mii lea rievdan bohtte bulvii*" (Klausen 1992:27).

5.1.6 Hápmi

Hápmi fátmasta málle, nákcendáidduid ja visuála ja fysálaš iešvuodaid duojis. Dat maiddá fátmasta sturrodaga ja láva čilge Nugraha (Nugraha 2012:198)

Hápmi lea dat árbevirolaš elemeanta, masa leat eanemusat ceagganan dasa ahte leat ollu vuordámušat geahččiin hápmái ja hámi doibmii. Danin leage duoji hápmi dávjá gehččojuvvon deháleamos árbevirolaš elemeanttan. Lea dávjá nu ahte vuogas hápmi dujiin, maiddá olahit eambu geavaheaddjiide, mat návddašit dahje atnet duojiid ja dakko bokte johtet márkaniidda buorebut. Lea hirbmat dehálaš ahte hápmi, ávnnas ja doaimma gulahallet bures ovttá duojis, de dalle lea duojár duodaid lihkestuvvan iežas dujiin omd ollislaš hearvvat, estetihkka, ivnnit ornamentihkka, ođđa hámit.

Dávjá dadjet geavaheaddjit ahte; *gal diet lei vuogas čalbmái*. Hápmi galgá heivet ja gulahallet doaimmain (Nugraha 2012:198) omd makkár doaimma galgá leat ovttaskas duodji fállat, ja mo dat ovttaskas duodji lea geavahuvvon. Dát mearkkašupmi bohtá čielgasit ovdán go " hápmi čuovvu doaimma, dát jurddašepmi lea maid bures ceagganan sámi duddjon vuohkkái.

5.2 Ovttaidahttin árbevirolaš ja ođđaáigásaš elemeantaid

Dat vuosttaš lávki lea dat duddjonproseassa, mo fievrridit árbevieru viidásit lea integreret árbevirolaš elemeanttaid ođđaáiggiin, čilge Nugraha. Álgá das ahte identifiseret heivvolaš elemeanttaid báikkálaš árbevieruin, maid gánnáha ovdánahttit. Sáhttet leat báikkálaš ávdnasat, duddjonteknikkat/ vuogit, duddjonreaidut, erenoamáš doaimmat, hámit, ornamentihkat dahje mitalusat ja symbolat duogábealde dan ovttaskas duojis lasiha son (Nugraha 2012: 205).

Boahte lávki lea fas identifiseret daid ođđa elemeanttaid, mat dál dahje otna leat guovddázis, integreret dihto doaimmain árbevierus čilge son. Duojár sáhtta álgit gažadit makkár heivvolaš árbevirolaš elemeanttat sáhttet heivehuvvot dálá teknologijain, ávdnasiin ja dárbbuin joatká son. Lea dehálaš ahte dás geavaha duojár metoda identifiseret vejolašvuodaid ávdnet ođđa dujiid čilge Nugraha viidásat (Nugraha 2012).

- Makkár elemeanttaid berre doalahit?
- Maid sáhtta rievdadit?
- Maid sáhtta hilgut?
- Makkár ođđa elemeanttaid sáhtta lasihit ?

Viidásit lea gאלlostit árbevieru ođđaáiggiin, de riegáda ođđa duodji. Dat lea seaguhus juoidá mii lea boaris ja juoidá mii lea ođas čilge Nugraha.

5.3 Čoahkkáigeassu

Jurdda mo ATUMICS metoda doaibmá, lea ovttaštit muhtun vuodđoelemeanttaid árbevierus ođđáiáiggiin. Duoji vásihit guovtti dásis, micro- ja macrodásis dahje lea oktiibidjon dán guovttidási elemeanttain. Microdásis, lea duojára- ja duddjondáiddut. Lea ge gávnnahit vuohkaseamos ovttasteami dain guhtta vuodđoelemeanttain ovtta duojis, numo teknihka/ duddjonvuogi, anolašvuoda, ávdnasiid, hervema, konseapta ja hámi. Macrodásis lea fas viidát geahčastagat; vuoiŋgalaš bealit ja movttiideamit duddjomii. Leage gávnnahit heivvolaš dássedeattu gaskal dain iešguđetge geahčastagain; kultuvra, servodat, ekologijja, ekonomijja, seailuheapmi dahje duojára iežas duohtandahkan go duojár ávdne ođđa duoji (Nugraha 2012:179). Duojáriidda leage hástalus ovdánahttit árbevirolašdujiid, mat gokčet geavaheaddjiid dárbbu otná servodagas. Livččet go son geavahit beaskkaid mat leat gorrón, nu ahte leat álkkit coggat omd sávdnjelohkain dahje eará ávdnasis gorrón, mii leat álkkit fidnet go miesenáhkiid. Doalahit árbevieru fievrrideami addá ođđa vejolašvuodaid duddjot

dálá oktavuodain. Mii eat sáhtte garvit rievdamiid, muhto duojárat sáhttet stivret rievdademiid rivttes bálgá mielde, easttadit daid negatiiva johttima, joatká Nugraha. Servodat rievdá olles áigge, de leage dárbu sealluhit iešguđetge divrras árbevirolaš dujiid heivehit daid ođasmahttimiin, ealáskáhttit daid dáinna vugiin.

6. Seahkotgoarrun

Mu dutkan bargu lea gávnnahtit vuogi mo ealáskáhttit ja fievrridit árbevieru viidásat ođđa dujiin. Mu duddjon lea vuodđun dán dutkamiid, dan bokte mun áiggun lahkonit iežan čuolmma čoavdit. Oapmeseahkohat leat doaibman munnje dego čálus, mo goarrut seahkahiid. Daid lean jorgut ja čárvun, fuomášuhttit mo čoavdit vadjama daid iešguđetge bihttáid seahkahiin. Dasalassin lean geavahan Karen Marie Eira Bujjo girjji "Gáma goarrun" doarjjan vadjamii. Mus lea Guovdageainnus leamašan bagadalli, mo goarrut seahkahiid, maid lean fas heivehan eambu Kárášjoga gámamállái.

Ahdi Nugraha modealla lea veahkehan mu fuomášuhttit vejolašvuodaid ealáskáhttit ja mo fievrridit árbevieru viidásat ođđa dujiid bokte, "ATUMICS" modealla vuolggasadji lea árbevierru masa laktá ođđaáiggi elemeanttaid.

6.1 seahkotpárra 1 ja 2

Lean duddjon seahkahiid ja hutkkan modeallaid, mo árbevieri ovdánahttit. Lean gorron guhtta pára seahkahiid árbevirolaš ávdnasiin. Lean geavahan modeall "duodjemáhhtu gaskkusteapmi" (Guttorm 2001: 52), konkretiseret mii lea oktasaš muitu ja mii lea duodjemáhhtu, go mun ja mu bagadalli letne duddjonseahkahiid. Áiggun dán modealla bokte oainnusin dahkat olles dán duodjeproaseassa. Modeallas leat njeallje dási; ollislašgovva, ráhkanan dássi, reflekteren dássi, ja duddjon.

Mus lei čielga ulbmil, mun áigon seahkahiid goarrut ja dihtet mo dat galge šaddat. Dat maid in diehtán lei, mo mun daid galgen vadjat ja čulggonastit. Manai guhkes áige fuomášit mo galgen gaorruma čoavdit. Fuomášin ahte sáhtten oapmeseahkahiid geavahit láidesteadjjiin mu duddjomii. Nu mun dahken. Fitnejin muhtun oahpásis seahkahiid luoikkasiin, ja nu mun álget hutkkat viidásat dán proseassas. Mearridin goarrut prototiipa seahkahiid teajjas. Mihtidin iešguđetge bihtáid ja sárgun daid báhpáriid. Dađistaga fuomášit gokko ferten ain divustit.

6.1.1 Prototiipa

Dál sáhtten vádjat, oaidnin dihte dan hámi mu prototiipaseahkoiin. Jurddašin makkár ávdnasis sáhtten goarrut prototiippaid nu ahte fidnen dan vuodđohámi seahkoiin.

Gávnnahin ahte liidneávnas lei hálbimus ja dan sáhtán mášiinnain šnivgalit. Mus lei álohii jurdagis ahte in áiggo gal spillui ávdnasiid bálkestit. Ledjen maid jurddašan njuorjjonáhkis dahje eará náhkelágan ávdnasis. Gávnnahin ahte njuorjjonáhki lea beare divrras dán bárgui.

Šadden mánggii vádjat ja goarrut ovdal go ledjen duhtavaš hámiin. Mus ledje muhtun kriterijat minstári: galggai leat vuogas julgái, seammás maid vuogas čalbmái, galggai leat doarvái gallji, muhto ii fal beare gallji, čulggonat galge doaimmat vuohkasat čalbmái ja galggai geahččat man govdadat láđđit šadde. Lei ádjás bargu oažžut buot osiid vuogasiin.

Govva 5 : Gorrón vuoduid mu prototiipa seahkoiin.

6.1.2 Gámas dikšun

Nubbi lávki dudjonproseassas lei gámasdikšun. Fertejin vuos oahpásmuvvat ođđa duodjeávdnasiin, borgegápmasiin mat ledje spiillejuvvo. Árbevirolaš ávdnasat, muhto lihkká ledje nu apmasat munnje, ja hástalus lei mo dat dikšut goarrun muddui. Fitnejin veahki iežan bagadallis, gii siđai bures luvvadit gápmasiid asi beale. Nu mun dahken. Bassin bures gápmasiid basaladdan sáippus, ruvvejin bures asi beale kušttain gápmasiid. Go ledjen bures ruvven asi beale ja dovden ahte gápmasat ledje bures luvvadan, bidjen daid basaladdanmášiidniii bahččit.

Sáltejin gápmasiid. Bidjen 1/3 oasi alunsáltti. Dikten gápmasiid orrut golbma beavvi sálttis. Dan manjá mun doidin bures sálttiid eret ja coggalin basaladdanmášiidnii bahččit dan čázi eret. De hengejit veahá boahkut vel.

Govva 6 : ruvvejin bures asi gápmasiin, vai luvvet buorebut.

Neaskin:

Dál ledje mu gápmasat neaskkin muttos. Ledjen várrogas, go nesken. Dihten dan ahte borgegápmasat leat hui rašit, dovden ahte ledje issoras asehačča ja bagadalli lei maid nevvun mu. Bidjalin čearpmat duollji vuollái, vai in nája jiehkkuin gápmasiid. Neaskedettiin bessen bures oahpásmuvvat mu duodjeávdnasiin. Čálbmi ozai jo, lei go njuovvi čállán julggiid njuolga, guolgajođu mielde, maid ledjen oahppan iežan áhčis jo mánnán. Maiddái sáhpánnjuolaid čálmmat áice ja dan seammás jurddašin, mo mun died goarrut ja dárbbášan go goarrut. Neaskkimiin, de bessen govahallat mo duodji galggái šaddat. Ledje gova dahkan jo iežan oaivvis, mo mun áigun daid láđđiid deaddit, makkár ivnnit ja man govdagat galge láđđit leat. Mun ledjen jo jurdagiin duddjomin, vaikko albma duodas ledjen dušše vuos neaskkimin gápmasiid.

Osttejin gápmasiid. Bidjalin vel osttuide sáltti ja veahá vuoidasa, maid ledjen fidnen Ruota bealde. Dan maŋŋá bidjen gápmasiid bábirkássii oktii asiid. Maŋit beaivve deallut fas gápmasiid ja dan maŋŋá vuiden vuoidasiin. Vanahin bures jiehkkuin ja gieđain gápmasiid.

Báidnin:

Dál ledje mu gápmasat báidnin muttos čahppadin. Mun vuoiden báidnaga gieđain gápmasiidda. Dikten báidnagis leat gápmasiid jandora. Fertejin dávjá ruvvet gápmasiid, vai eai šatta dielkkut ja ahte báinna čaŋaid bures gápmasa sisa. Šadden duhtavaš báidnimin. Šnilžegápmasiid lei álkkit baidnit čehporgápmasiid, go dat lea olu njárbadat.

6.1.3 Goarrun

Dál easka ledjen gearggus vádjat seahkoiid. Ledjen vuđolaččat jurddašan ahte áigon dan seahkot goarruma oahppat, de vuoruhin dan árbevirolaš hámi, inge nu sakka dan hervema. Dasalassin ledjen báidnán gápmasiid čahppadin. Mus ledje oapmeseahkohat iežan balddas olles áigge go vadjen ja gorron seahkoiid. Dat nevvo mu vadjat ovda- ja maŋnemaddaga. Mu persuvnnalaš máhttu gápmagiid goarrut, lei munnje nanna doarjjan, go seahkoiid álgin vádjat ja goarrut. Duojáriin, de ledje mus duodjedáiddut duodjeávdnasiid dikšut ja goarrut gápmagiid. Ozadettiin gálduid seahkoiid birra, šadden ringet RidduDuottarMuseaid Guovdageainnus ja jearrat dološ dieđuid seahkoiid birra. Sii vástidedje munnje ahte eai sis lean dolaš dieđut, muhto " seahkohat leat čeahpes duojáriid duojit", vástidii bargi. Smihten guhkká ahte galen go seahkoiid goarrut, go gullen ahte dat leat gáibideaddji, muhto mu dáhttu oahppat goarrut seahkoiid movttidahtii duddjot seahkoiid.

Maiddá ieža dat gápmasat, dego ságastalle munnje. Ledjen oahppan ruovttus ahte ávnnas mearrida sturrodaga gápmagiin ja dan mun maid fievrridin dása seahkoiid vadjamii. Duojár, giii lea duddjon gápmagiid ja seahkoiid lea dát persuvnnalaš máhttu, ahte it galgga ávnnas mannat spillui. Divdnan atnit ávdnasa, čállá Guttorm (Guttorm 2001: 55). Divdnan geavahit mearkkaša ollásit geavahit ávdnasa (Nielsen 1979). Duojára čalmmit oidnet, mo galgá buoremus lahkai ávkkástallat ávdnasa, mii lea duodjeárbedieđus hui nánus. Ávnnas ieš mitalii mo galgen vadjat iešguđetge bihtáid. Dat leat duodjeárvvut, maid iežan eatnis ledjen ožžon.

Vadjan:

Mun hábmejin minstára gápmasa mielde, nu ahte ii mannan spillui mihkige. Buoremus lahkai ávkkástallat ávdnasa. Árbevirolaččat vadjat gápmasiid, eai geavat minstariid. Duojsáin lea iežaset gáma málli goartilastit. Duojsáris ihtet beare bihtát čalmmiide dađistaga go vadjá, son oaidná daid iežas oaiivvis, čilge Guttorm (Guttorm 2001: 57). Earát eai oainne dan, go eai leat báhpáris dahje muhtun eará minsttárávdnasis. Mun in dovdan leat gearggus vadjat seahkahiid njuolga gápmasiin. Sámiide leamašan luondu nu divrras ja dehálaš, omd mo duojsárat ja boazodoallit divrasit iežaset luonddu ja luonddugáhppáliid. Duodjeávdnasat nu divrasat ja nu átnet daid árvvus. Vuokku hirvonen čállá árvvuid birra:

“Árvvut láidejit oktagasa dahje joavkku daoibmama dan guvlui, mii lea sávahahtti. Dat maid váikkuhit dasa, makkár dábiid ja vugiid mii válljejit go doaibmat. Árvvut leat sihke diehtomielalaččat ja oaidnemeahttumat, ja dan dihtii dat leat oalle almmolaš navddut, mat meroštallet mii lea riehta, mii lea boastut dahje almmolaččat adnon buoremussan/..Árvvut hábmejit oktagasa identitehta, ja daid vuođuš mii dovdat iežamet ja muitalit earáide, geat mii leat ja maid mii áigut lea” (Hirvonen 2003: 53).

Ledjen gulaskuddan ahte lea buoremusat goarrut vuottaseahkahiid borgegápmasiin. Dál ledjen háhkan alccesan minstariid, bessen vádjat . Dedden ruksesláđiid ovdamaddagiidda goarrunmášinnan. Oapmeseahkohat muitaledje munnje mo mun láđđiid galgen deaddit. Gorrón gaskkosávnnji. Dihten ahte ovdamáta ja čulggonat ledje sakka earálgan go gápmagiin. Vadjen čulggoniid Eira girjji mielde. Oidnen mo ovdamáta čájehiid gápmasis, mo čulggonat galge vadjajuvvot. Girji lei munne doarjjan. Olles áiggegoarodettiin ledje mus dat oapmeseahkohat balddas go duddjojin. Daidda mun oalle dávjá geahčastin ja jerren mo dál viidásat.

Vadjen čulggoniid, in lean sihkar man seakkit čulggongeažit galge leat ja mo daid galggai goarrut. Ledje ollu jurdagat, mo čulggongeažiid goarrut ja man govdagat galge leat. Fitnen iežan bagadalli luhtte rávvagiid jearramin čulggonastimii.

Bagadalli mojohalai munnje go geahčai mu dujiide, *“gal diet lea buorre, go leat vuostaš seahkohat ja eai dat láve šaddat nu buorit dat álgo duojit. Muhto gal dat šaddet buorit, go eambu seahkahiid leat gorrón.” “Gal don gal šattat seahkotduojár vel, lasihii son vel. Rávvii mu ahte ovdamáta galgá eambu čohkat, čohkalat, vai šaddá čába seahkot, mojohalai son. Geahčadii mu seahkohii ja dajai” gal čulggonat eai galgga leat beare govdat, hui seakkit njunnegeažis, vai šaddet čába njunit”* . Doppestii skieraid ja divustii mu čulggoniid seakkibun. *Muitte dat galget geaigát veahá vel. Na dál gal ii leat go goarostit, de leat dus vuođuš jo, lasihii*

son. Merkestin hui dávjá, seammalahki go dábálaš gápmagiid láven goarrut, vai šaddet njuolga ja seammaláganat guktot.

Mannen ruoktot ja čulggonasten rávvagiid vuodul. Dat stuorámus hástalus dássáži seahkotgoarrumis, ledje dat čulggongeažit, mo daid goarrut oktii. Mun čuolbmadit dávjá, jus de mat suotnaárpu boatkána, de ii rahtas olles sávdnji.

Dáiguin čulggongežiin mun gal veahá bártidin, mo galgen goarrut nu ahte dat čuolmmat eai boahtán čulggongežiide. Bagadeaddji rávvii ahte ovdamáttanjunit ožžot leat seakkit. Čulggonat gal ledje hui earáláganat go dábálaš goikkehiin. Seahkkohiin mannet čulggonat gitta njunnegeahččái ja dat hásttuhii mu gámačehppodaga.

Dál ledjen joavdan jozzagiid vadjat. Mannen olgovistái ohcat joccaávdnasa, mii heivii mu duodjái, galgai leat seamma guolga. Gávden muhtun joccaávdnasiid, mat heivejedje. Jocca ávnnas galgá leat stárggas, vai jocca ii botnjas. Vadjen jozzagiid.

Dál mun vadjen joccagiid ja joccadasten vuoduid. Čalmmit ohce, ledjen go vadjan vuogas seahkoiid. Jurdda lei ahte seahkohat galge leat vuohkasat juolgái ja maiddái čalbmái. Dađistaga go gorrón, smihtten dáid beliid. Mu čalmmit eai oaidnán gokko livččen galggat divvut boahte heavvai. Muhto go mun nuppes fas fitnen iežan bagadalli luhtte Guovdageainnus ja rávvii mu ahte go boahte háve vajat, de: "*vajat seakkibun ovdamaddaga, de šaddá čáppa čikŋaseahkot*", mo johalai son. "*Galggat dollestit veahá loaččat ovdamaddaga, vai njunni bures mohkkasa ja iige geaigá áibmui*", lasihii son. Mu čalmmit eai lean dáid beliid oaidnán, ovdal go dál go bagadalli lei rávven. Ledjen viimmat joavdan goarrumis dan losimus bargui, nammalasssi guohpat.

Govva 7: Ruodjasiidda deaddimin láđđiid.

Ledjen hui duhtavaš iežan vuostáš seahkoiin. Nu dat borgedeattaláđđeseahkohat vuottagáman riegádedje." *Gal duojit mitalit duojára čehpodaga*", lean mun gullan ruovttus. Ollislašgovva seahkoiin, go mun vadjen vuostaš bihttá, ovdamaddaga, de lean mun jo mearridan buorremuddui iežan duoji hámi. Mun in nagudan bissánit goarrumiin, oaidnin dihte makkáriin seahkohat šadde, ovdal go ledjen coggan daid.

Govva 8: Seahkotpárra 1, maid lean gorron.
Govvidan: Heidi Gaup

6.2 Alla ruojas seahkohat, 2. Seahkotpárra

Go nuppiid seahkoiid gorrón dálvegápmasiin. ledjen mearridan ahte áigujin daidda láđđe dearrásiid. Nu mun gorrón maid. Ledjen hui balus, mo dat bohtet láđđit oidnot, go gápmasat ledje nu suohkadat. Dedden dáidda gurehiid ja dalle vuoruhin dan hervema. Mu jurdda dáiguin lei ahte geahčči galggái oaidnit gullelašvuoda Kárášjohkii daid gurehiin, go ledjen njunnesuorrán láđđiid deaddán ja dáidda vel eanet hearvvaid bidjan. Mearridin goarrut dálvegápmasiin guretseahkoiid. Vadjen guktuid seahkoiid oktanaga, go mun seaguhin muzet ja gabbagápmasiid. Muzetseahkoiin, ledje aldasat gabba gápmasiin ja fas nuppe láhkai daid gabbavuodut seahkoiin.

Govva 9: Seahkotpárra 2. Govvidan: Heidi Gaup

6.3 Čoahkkáigeassu

Mus manai guhkes áigi fuomášit mo galgen álgit goarrut seahkoiid, go bagadalli lei Guovdageainnus ja ieš orrun Kárášjogas., nu mun fuobmájin ahte oapmeseahkoiid geavahit veahkkiin. Mearridan ahte šnilžegápmasiin goarrut seahkoiid, ledjen gullan ahte dat lei álkkimus, go ávnnas lei nu asehaš. Mun geavahin guhkes áigge prototiippaide ja minstára gávnnahit.

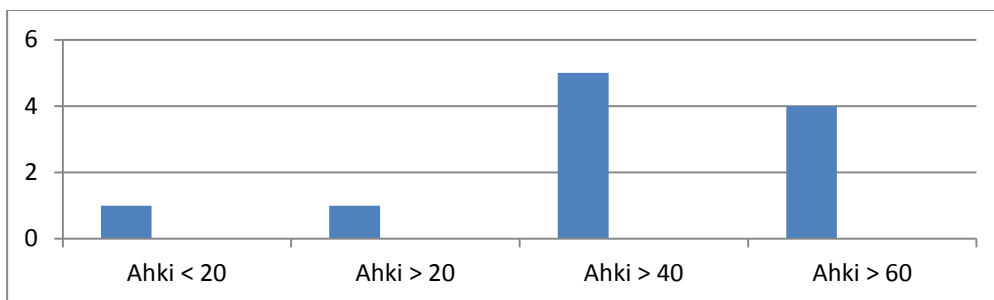
Bagadalli rávvi mu " *nupes vadjat seahkoiid ovdamáddaga, de galgá leat veahá sojul*". Dat addá čabbasat hámi seahkoiidda". *Nupes go goarut seahkoiid, de vajat ovdamaddagiidn čohkalat dan njuni, de easkka deattát daidda láđđiid, vai šaddet hui njuolgadat, jotkii son.* Ledjen hui duhtavaš iežan vuostáš seahkoiin. Nu dat borgedeattaláđđeseahkohat vuottagáman riegádedje.

6.4 Iskadeapmi

Mu ulbmil dáinna jearrahallamin lei diđoštít maid Kárášjoga olbmot dihtet seahkoiid birra, ja nubbi lei heive go ahte Kárášjohkalaččat geavahit seahkoiid. Ledjen dolvun jearahallanskovi, mas ledje 7 jearaldaga, maid galge deavdit, ja guvttiid pára seahkoiid Abanti, duodjegávpái. Doppe ledje seahkohat glássaskáhpes ja jearahallanskovit bálddas. Olbmot devde jearalahallanskovi seammás go oidne seahkoiid. 11 vástidedje jearahallama.

6.4.1 Informánttaid duogáš

Mus ledje juohkán informánttaid njeallji joavkui, joavku 1 lei vuollil 20 jagi, nubbi joavku fas gaskal 20 ja 39 jagi, goalmát joavku fas lei gaskal 40 ja 59 jagi, ja dat njealljät joavku lei badjel 60 jagi. Ledje beare nissonolbmot geat čađahedje iskosa.

Diagrámma 1: Galle ahke joavkku mu iskadeamis ledje ja ahke joavkkuid agit.

Duodjeduogáš:

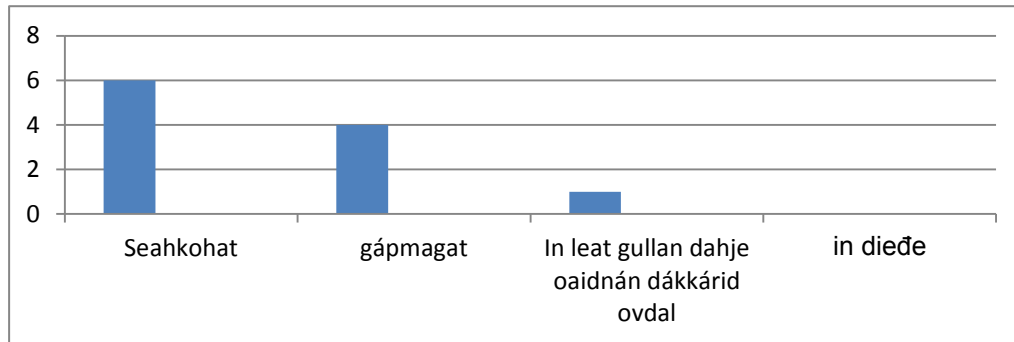
Mu iskadeamis lea hui guovddážis diehtit duodjeduogáža informánttain ja maid sii leat vástidan. Dat mii lei lei miellagiddevaš lei maidái diehtit ledje go jearahallit duojárat. 5 ledje duojárat, okta ii lean vástidan maidige ja 5 fas eai lean duojárat.

Diagrámma 2: Gallis ledje duojárat?

6.4.2 Makkár duojit lea dát?

Go guorahallen duojáriid joavkku, de ledje njealljis sis badjel 60 jagi ja okta lei badjel 40 jagi. De šattai ge gelddolaš diehtit maid duojárat vástidedje, makkár duojit mus ledje glássaskábes duodjebuvddas. Sis vástidedje njealljis sis ahte ledje seahkohat ja okta sis lei vástidan ahte ledje gápmagat. Nu ahte 80% proseanta duojáriin dovde duodje doahpaga seahkohat. Dat eará informánttat fas ledje vástidan čuovovaččat: golmmas ahte dat ledje seahkohat, okta ii diehtán ja guovttis ahte dat ledje gápmagat.

Diagrámma 3: Makkár duojit ledje dat?

6.4.3 Gos guovllo duodji?

Álgin guorahallat ahke duogáža sis, geat eai dovdan seahkoiid. Golmmas ledje badjel 40 jagi, okta lei vuollil 20 jagi ja okta lei badjel 60 jagi. Njealljis ledje vástidan ahte ledje Guovdageainno duojit ja sis ledje guovttis duojárat. Okta lei fas vástidan ahte ledje Guovdojoga duojit ja son lei vástidan ahte muhtomin lei duojár. Okta fas lei vástidan ahte ledje Kárašjoga ja Guovdageainno duojit, ja son lei duojár. Okta lei vástidan ahte ledje Kárašjoga duojit, das lei mearkkašuhhti ahte sus ii lean duojár. Njealljis ledje vástidan ahte eai diehtán gos duojit dát ledje, guovttis sis ledje duojárat. Dat mii lei váilevaš dán iskadeamis, lei ahte informánttat besse ieža veardidit ledje go duojárat, go in lean jearran lei go sis formála duodjeoahppu jagos ledje oahppan duddjot.

Diagrámma 4: Gos málle duodji leat seahkohat?

Go mun geahčadin dáid vástádušaid, de ollusat leat vástidan ahte lea Guovdageaidnu seahkohat gullet ja ollusat maid leat vástidan ahte eai dieđe guđe guovllu duodji seahkohat leat, de ankket leat fas vástidan ahte dat heive geavahit seahjkohiid Kárášjogas.

Manne son nu? leago son nu ahte Kárášjoga lea otna bohtán dasa áhte olbmot háldit ođasmahttit árbevirolaš dujiid. Go mii oaidnit mo Kárášjoga gávttit ollusat leat lasihan silbabáttiid dan guokte májimuš jagi. Leago son dán guovtti áššis oktavuohhta?

Mañimuš gažaldat:

Diágramma 4: Heivego ahte Kárášjohkalaččat geavahit seahkoiid?

Dat nubbi ulbmil mus dáinna iskademiin lei ahte heivego ahte Kárášjohkalaččat geavahit seahkoiid? Doppe vástidedje sii geat dovdet ahte ledje seahkohat ná: njealljis ahte juohkehaš mearrida ieš ja golmmas ahte dat heive.

Dat earát fas vástidedje viidásat guovttis ahte juohkehaš mearrida ieš ja guovttis dat heive. Dat mii lei mearkkašahti ahte ii oktage ge vástidan ahte ii heive. Álgen jurddašit, dihtego sii ahte Kárášjoga leat geavahan seahkohid ovddeš áigge, vai leatgo Kárášjohkalaččat bohtán dasa ahte háldit eará dárbbuid gokčat, eambu čijadit, go mii diehtit ahte dán guokte májimuš jagi, de leat hui ollusat álgán silbabáttiid goarrut gávttiide. Lasihan ođđa ávdnasa árbevirolaš gáktái. Vuohttán árbevieru ovdáneami, heiveheami dálá servodaga mielde. Olbmui lea eambu dárbu čijadit, go dan ahte gákti galgá leat bargobivttasin. Gávtti mearkkašupmi bargobivttasiin lea rievdan čikjabivttasin. Leago dás makkárga oktavuohhta mu bohtosiin? Livčče miellagiddevaš dutkkat dán beali maid.

6.4.4 Čoahkkáigeassu

Mus ledje guokte ulbmila dáinna iskadallamin. Dat vuostaš ulbmil lei diđoštít maid Kárášjoga olbmot dihtet seahkoiid birra. Dat maid fuomášán ahte sii gohčodedje seahkoiid gápmagiin. Dás sáhtii leat sivva, ahte eai diehtán ahte dáid dujiid gohčodit seahkoiin, mii sáhtta fas čujuhit ahte sis ii lean nu nanna duodjeduogáš. Go mii diehtit ahte otna Kárášjogas eai geavat seahkoiid, ja danin sii maiddái eai dieđe ahte dain lea eará namma go gápmagat.

Dat nubbi ulbmil lei, heive go ahte Kárášjohkalaččat geavahit seahkoiid. Čiežas vástidedje ahte juohkehaš sáhtta ieš mearridit, 64%. Dat earát vástidedje dat heive, 36%. Go mun dáid vástádusaid geahčadan, de orru dego Kárášjohkalaččat hálidit ođasamahttit iežaset árbevirolaš dujiid. Manne nu? Nu mun jurddašiin daid seahkoiin maid, leago nu ahte go lea čáppat, de sii leat vástidan juohkegaš mearrida ieš. Mii han diehtit ahte árbevieru lea juoidá mii lea ovttá unnit dahje stuorit servodaga oktasaš árbi. Mikkel Tin maid geažuha daid árbevirolaš spillennjuolggadusaid, gos son servodat dohkkeha rievdamá, ii ge earkil olmmoš dahje duojár. Muhto mii han diehtit ahte seahkoiid leat geavahan Kárášjogas ovdalaš áigge, de dalle gal sáhtta. Dat sáhtta ahte jearahallit dihtet dan, muhto dat ii boađe ovdán iskadeamis. Fuomášim maid ahte livččen galgán maid jearrat árbevieru fievrrideami birra, ja ođasmahttima birra. Jáhkan dalle livčče mu iskadeapmi addán eambu dieđuid. Dalle livččen mun ožžon vástádusaid áddejit go mii árbevierru lea, mii lea hui guovddážis ealáskahttimis ja seailluheamen árbevieru. Dá livčče lean munnje viidásat bargu.

6.5 Ođđa duddjonmetoda duodjemodealla vuodul, 3. ja 4. seahkotpárra

Spillennjuolggadusat dahje árbevieru njuolggádusat ja spillenlátnja, duddjon leat hui guovddášis árbevirolaš duojis. Dat árbevirolašnjuolggadusat leat čavggat, muhto lihkká addet vejolašvuoda duojáriidda dan individuála ávdnemii. Njuolggadusat dáhkkit ovttalahkai árbevieru, geahčči dovda árbevirolaš dujiid ja seammás duojárat ávdnejit ahte árbevirolašduodji seailu. Dat stuorra oktavuoha lea dat árbevirolaš njuolggadusat maid oaidnit ja seammás lea maiddái girjávuohta mii maid oidno iešguđetge duojára dujiin. Duojár ieš ávdne ja viidásat fievrrida iežas peršuvnnalaš árbevieru.

Duodji čujuha dihto sámequivlvi, mii lea oktasaš ja sohki, mii lea fas čujuha ovttaskas duojáriid dahje sohki. Magga gohčoda sosiála kontrollan, ahte duddjon dáhpáhuvá duodjenorpmiid, mat leat servodaga oktasaš duodjeárbevieruid oainnuid mielde (Magga 2014: <http://site.uit.no/aigecala/sda>) (16.06.15)

. Dáid duodjenorpmiid leat duojárat oahppan iežaset ruovttubirrasis, dovdat daid rájaid ja njuolggadusaid, duodjenorpmiid maid siskobealde duddjojit (Gutorm 2010:149). Dát leat báikkálaš soahpamušat , muhto maiddái bearraša siskobealde.

Magga čilge vuogi doalahit duodjeárbevieru lea sosiála kontrollera duojáriid vásáhussan, vuohki buvttadit ja doalahit duodjenorpmiid servodaga oktasaš oainnuid duodjeárbevierus, čilge Magga (2014: <http://site.uit.no/aigecala/sda>) (16.06.15)

Geahčastagaguin fas kontrollerejit duojára sosiála ja kultuvrralaš dáidduid. Duojára sosiála biras kontrollere duddjoma lea dáhpáhuvan duodjenorpmiid vuodul, ja juohká ránggáštusaid jus norpmat leat rihkkovuvvon lasiha Magga. (2014: <http://site.uit.no/aigecala/sda>) (16.06.15)

Árbevierus lea mánga beali, proseassa, das lea sisdoallu ja das lea sosiála gávnadeamit. Dat mearkkaša ahte juoidá gaskkustuvvo vuostáiváldái. Gaskkusteapmi fievrrida árbedieđu dahje árbemáhttu ovddasguvlui. Dat maid gaskkusta galgá leat čadnon sosiálalaš oahpahaide, mat fas govvidit kultuvrralaš joatkaga. Ráhkadin alces duddjon modealla Mikkel Tin teoriija vuodul, mo sealluhit árbevieru. Gorrón guvttid seahkot páraid, párra 3 ja párra 4, árbevirolaš seahkoiid, lasihin dasa ođđa elemeantta, sávdnjelohka praktihkálaš anolašvuoda dihte. Lean daid oktasaš soahpamušaid doalahan, árbevirolaš ávdnasis gorrón, árbevirolaš teknihkaid geavahan; nugo dikšut gápmasiid ja gorrón, maiddái báikkálaš hervenvugiid geavahan.

Lean diehpiid stuoridan ja eambu ivnniid geavahan ja gurehiidda lean maid ođđa ivnniid lasihan. Lean joatkkán daid iežan mállat njunnesuorrán hearvvaid deaddimin. Dat leamašan dat ovttaskasa duojára elemeanttat dán duddjonproseassas.

Geahča mielddus 2.

Čeahpes duojár máhtá hábmet molsašuddi luondduávdnasiin dujiid, mat leat máiddái jorggobealde čábbát, namauha (Magga 2014: <http://site.uit.no/aigecala/sda-2-2014>) (15.06.2015). Duojár duddjodettiin, ovddida árbečehppodaga. Nu leage duddjon vuohki mas gáibiduvvo olmmošlaš oktavuoha gaskkustit čehppodaga. Eira fas čállá čábbodat kriterijait duojis čuvvovaččat :

Máhttit rivttes ávdnasa válljet dan atnui masa duodji galgá atnot

Ávdnasa guolgga dovdat ja diehttit makkár váikkuhusat leat gárvves duojdái omd. Jus mat lea bonjis guolga nja.

Guolggaivdni, válljet seamma ivnnis jus bihtá šaddá bidjat.

Guolga jođu diđoštít, ovdal go vadjá.

Guolgajohtu seamma guvlui bihtás, mainna joatká.

Guolgasuhokodat, seamma suhkodagas jus bihtáin šaddá joatkit.

Ávdnasa luvvadeapmi, ii luvvadit gokko vatná bures.

Ávdnasa vanahallat.

Vadjat seammalágan bihtaid ovttá stuorrán.

Guolggavullet doarvá.

Goarrunteknihkka

Cogganteknihkka go lea hápmemin maŋŋil goarruma.

Jocca lea njuolga.

Njunni leanjuolga.

Gárvodeapmi lea dehálaš oassi čábbodagas (Eira 2004: 90)

Govva 10 ja 11: Seahkotpárra 3 ja 4. Govvidan: Heidi Gaup

6.6 Ođđa seahkohat, 5 ja 6 seahkotpára Nugraha modealla vuodul

Duddjodettiin mun ovttaiduhhtin árbevieru elemeanttaid ja ođđaáigásaš elemeanttain. Válljejin árbevirolaš ávdnasiin goarrut unna njunát seahkoiid, ođđa mállat seahkoiid, seahkotpára 5 ja seahkotpára 6. Dáidda dedden maid gurehiid. Dat mii lei ođas mu seahkoiin, lei dat hápmi njuniin, unna njunit. Geahča mielddus 3.

ATUMICS

Makkár árbevirolaš vuoddoelemeanttaid sáhhtá seaguhit ođđaigge elemeanttaid mu goarrunrámma siskobeale. Mii galggai leat oktasaš, báikkálaš ja ovttaskas duojárá dovdomearkkat? Go hutká ođđa dujiid, de ferte duojár jurddašit muhtun gažaldagaid. Guđe elemeanttaid háliida doalahit? Maid sáhhtá rievdadit? Maid sáhhtá guođdit? Mo sáhhtá rievdadit? Makkár ođđa dahje dálá elemeanttaid sáhhtá váldit atnui? Makkár árbevieru njuolggadusaid doalahit? Mun ledjen doalhan árbevieru giehtasávnnji, guohpan, coggan ja ledjen lasihan dasa báidnima. Viidásat ledjen doalahan árbevirolaš anolašvuoda , árbevirolaš ávdnasis gorrón, gápmasiin. Mu jurdda duddjodettiin lei ealáskahttit seahkot geavaheami Kárášjogas. Konseptta spiehkastii Nugraha meroštallamis, mun in leat hutkkan ođđa duoji, muhto ovdánahtán. Mu áddejupmi spiehkasta Nugraha konsepttas, go mun in duddjo ođđaduoji numo Nugraha čilge konseptta. Mun gorrón seahkoiid, rievdadin hámi ja hervema, joatka árbevierus.

Govva 12 ja 13: Seahkotpára 5 ja 6. Govvidan: Heidi Gaup

6.7 Refleškuvdna

Lean rievddadan seahkotminstára, välljejin minstára mii lei vuogas juolgái, unnidiin njuniid , nu ahte šattai ođđa hápmi. Dain lea joatkka árbevierus, kontinuehta. Jus galgá árbevirolašduoji rievddadit, de ferte gávdnat dasa ođđa nama (Eira 2004: 100). Nugraha čilge ahte árbevierru lea estehtálaš beliid sealluhit , de ferte maid ovddidit ja ođasmahttit árbevieru. Ođasmahttit árbevieru sáhtta go njulgestaga seaguha árbevieru- ja ođđaáiggielemeanttaid. Viidásat čilge son ahte árbevierru lea maid heiveheapmi ja ovdáneapmi dađistaga buolvvas buolvii, mii addá birgejumi ruđalaččat ja eará dárbbuid gokčat. Dás lean mun árbevirolaš ávdnasa doalahan, gápmasiid masa lean lasihan ođđa, báidnán gápmasid ja hámi rievddadan. Lean doalahan árbevieru, sihke ávdnasa ektui, dikšunvugiid, goarruma ja hámi máiddai, ovdamaddaga hámi lean rievddadan. Dat ii leat ođđa duodji, muhto joatkka. Dákko spiehkastan mun Nugraha teorijas, maid son oaivvilda konseptan. Mun lean joatkán gámagoarruma, ovdánahtán seahkotgoarruma.

Geahča mielddus 3.

Fievrridit árbevieru dán oktavuodas mearkkaša ođđasit hábmet ja modifiseret . Modifiseren lea rievddadit, heivehit duoji ođđa doaimmaide. Ođđasit váldit atnui seahkoiid, ealáskahttit. Mus leamašan iežan duoddjon, duodjevásáhusat láidesteadjjiin dán dutkkámis. Dán bokte lean dan teorija oasi fátmastan. Lean duoddjodettiin čielggdan duoji vuodđoelemeanttaid ja daid elemeanttaid oalgguhemiid maid Nugraha čállá. Oaidnin dihte makkár vejolašvuodát leat árbevierus go goalosta ođđaiággiin dahje makkár vejolašvuodaid addá ođasmahttin árbevirui. Seammás leat duojiin čavga rámmat, maid ii galgga rasttildit. Tin čállá duoddjon lea speallu, gos don beasat sirddašit birccuid, vuodđoelemeanttaid duojis duodjenorpmaid siskkobealde. Lean doalahan ávdnasiid, teknihkaid ja maiddái duodjeestetihka árbevirolažžan, maid mun lean sirddašan lea ovdamaddaga hámi ja hervema. Árbevirolaš hápmi ja árbevirolaš ávdnasat leat dat vuodđoelemeanttat, mat leat hui čavgadat. De leage makkár vejolašvuodát leat duojáris, nu ahte seammás bissu duodjerámmaid siste

Dát leat guokte lahkonaanvuogi čatnat árbevieru ja ođđaáiggi, ođđasit fuomášit árbevieru ja nubbi lea fas fievrridit árbevieru. Ođđasitfuomášit gáibida geahčastit ruovttoluotta ja fievrridit árbevieru fas gáibida joatkima, kontinuehta.

7. Suokkardallan

Mu čuolbma lei, mo sáhtttá ealáskahttit ja ovdánahttit árbevieru? Dán čuolmma čovden mun seahkotgoarrumiin. Mu vuosttáš lávki dán dutkamis lei gazzat oahpu mo seahkoiid galgá goarrut. Mus ledje oapme seahkohat , mat čájehedje mo galgen goarrut seahkoiid. Dat doaimmai bures, go ledjen ollu gápmágiid gorrón. Geavahin Buljo girrji doarjjan, go vadjen daid iešguđetge osiid prototiipa seahkoiin (Buljo 2012: 77-78). Mus lei bagadallin Guovdageinnus seahkot goarru, gean luhtte mun fidnen mángii, erenoamážit mo čulggongežiid galggái goarrut ja mo coggat seahkoiid. Nie mus riegededje vuosttáš seahkotpárra.

Dan maŋŋá gorrón nuppi seahkotpára, maidda háliidin čájehit gullevašvuoda Kárášjohkii, nu mun dedden dáidda njunnesuorrán gurehiid, maiddái hámi váldin Borjjasnjárgga seahkoiin. Dása mun hutkken modealla mo árbevieru ođasmahttit.

Iežan mielas lihkestuvven daiguin bures, geavaheaddjit árvvoštalle mu seahkoiid ja ledjen hui duhtavaš sin árvvoštallamiin ja erenoamážit go oidne daiguin gullevašvuoda Kárášjohkii. Mus ledje gápmasat mat bagadedje mu, man stuorrát mun galgen vadjat, dat leat oktasaš soahpamušat, spillenjuolggadus, maid Tin gohčoda. Dáid duodjenorpmaid ohppet duojárat go álget duddjot, duddjonjuolggadusat. De bázi ge munnje spillenlatnja, fridjavuohta hutkat mo viidásat ávdnet seahkoiid. Mu gorutlaš vásáhusat, go lean gápmágiid gorrón ja gurehiid deaddán, duodjedáiddut dehálaččat viidásat ávdnemii ja ovdánahttit duoji, iežan estehtálaš vásáhusat. Árbevieru joatkit ii mearkkaš dušše ádestallat eará duojárid, muhto máiddái gulahallat earáiguin duddjoma bokte guovlluin, gos duojáriid vásáhusat váikkuhit estehtálaš bohtosiidda, lasiha Tin. Dat lea dego speallu govahallá son, speallu, gos birccut leat njuolggadusat dahje norpmat duddjot, mo sirdit birccuid ja mo earát spillejit ja vel iežas duojára vásáhusat duddjodettiin. Dáid birccuid ledjen mun lihkestuvvan, go gorrón árbevirolaš seahkoiid. Dat sosiála kontrolla maid Magga ovdánbuktá, lea sámi servodaga vuohki buvttadit dujiid. Geahčastagat kontrollerejit duojára sosiála ja kultuvrralaš dáidduid, joatká son.

Goalmmát ja njeallját seahkotpárra ledje hui árbevirolaččat hámi ektui. Lasihin daidda maid ođđa elemeantta, sávdnjelohka anolašvuoda dárbbuid gokčat. Nie jotken goargnumiin emperija boardaga. Viđát ja guđát seahkotpárain vástidin čuolmma, mii dáhpáhuvvá duodjeáddejumiin go rievdada hárvánan hámi ja bargovuogi. Ledjen gaorrumin daid go duojárat skuvihedje ja álge geahčadit mu unna njunát seahkoiid. Muhtomat dadje; *gal diet ledje vuohkasat, main ledje unna njunit, beassá eará gápmágiid sisa coggat*. Earát gal

dušše jávohaga geahčadedje ja mojohalle. Áddejin ahte sin mielas eai lean gal beare vuohkasat, go hámi ledjen rievddadan. Gurehiidda gal liihkojedje buohkat, go sistái ledjen gorrón ovttá bátti ja dihpáid vel bidjan, maid sáhtta gálgat boalus. Barggadettiin ožžon ođđa vásáhusaid ja dakko bokte huksejin alcces duodjedieđu ja vásáhusa, mo árbevierru seaillohuvvo, mo ovttaidahttiit árbevieru ja ođđaáiggi. Dat addá movtta ja hutkáivuoda ávdnet duoji ovddeš- ja dálááiggi hámis. Guttorm muitala ahte "máttuid dieđut oidnojit ja leat vurkejuvvon dálá dujiin", nammalassii árbevirolaš máhttu. (Guttorm 2007: 62). Juohke duojár duddjo ja hutká iežas málle, muhto dat ge lea oktasaš vuolggasadjá duojáriin, nammalassii máttuid máhttu. Dás leat guokte beali, oktasaš hábmen mat leat dieđut mat leat servodaga oktasaččat, báikkálaš dieđut, ja ovttaskas hábmen mii lea fas ovttaskas duojára čehppodat. Duojár sáhtta luvvet iežas báikkálašvuodas ja árbedieđus, ođasmahttinja dan lean mun duddjodettiin olláshuhtán.

Guttorm čállá ahte ovttaskas duojár čálmmustáhtta árbedieđuid ja árbevieruid, ja leage dan dihte árbedieđu guoddi. Viidásat čállá son ahte duojár sáhtta iežas duddjoma bokte ávdnet ođđa árbedieđu, muhto dan ii dieđe duojár ovdal go muhtin áigi lea vássán, go dalle de easka oaidná ahte leago su dujiin bastevaš doaibma ja čuovvolit go earát dan. Árbediehtu lea diehtu maid leat árben. Das lea vel viidásat mearkkašupmi ahte diehtu joatkašuvvá ja gaskkustuvvo buolvvas bulvii.

Go hállat duoji lohtet ovddasguvlui, de ferte leat ovdagihtii čielggaduvvon dat oktasaš duodjenorpmat, mo ovttaidahttit árbevieru ja ođđaáiggi ođđa dujiin. Duojár duddjo oktasaš duodjenorpmáid siskobealde, maid Tin ja Magga čálliba. Das leat árbevirolašvuogit duddjot, ja árbevirolaš ávdnasat mat leat čatnon dihto báikkide. Mat fas addet kultuvrralaš identitehta dan gárvves duodjái. Gieđain duddjot addá vuoiŋgalaš duhtadeami, sihke duojárii, gii duddjo, muhto maidái geavaheaddjái (Nugraha 2012:180). Duojsis lea duddjon vuohki hui erenoamáš ja dehálaš joatkit ovddasguvlui. Ođđa geavaheapmi luonddu ávdnasiin sáhtta addit ođđa vejolašvuodaid ávdnet ođđa dujiid. Mávssolaš luonddu ávdnasat addet erenoamáš buori kvalitehta nu mo estehtálaš, teknihkkálaš, kultuvrralaš, ekonomálaš ja ekologálaš geahčastagaid ovttá duojsis (Nugraha 2012: 190)

Mii fertet gal muitit ahte duodji lea sámi servodaga gulahallan gaskaoapmi, Maja Dunfjeld (2006:45). Duojsis, duddjomis ja maidái duoji geavaheamis, leat rollat maid erenoamážit duojárat fertejit gaskkustit viidásat ja doahttalit iešguđetge sámeguovlluid dovdomearkkaid.

7.1 Viidásat guorrat bálgáid

Oainnán dehálažžan ovddidit ja sealluhit duoji boahhtevaš buolvvaide, árbedieđuid ja árbemáhtuid. Duddjodettiin ja diehtoháhkamiin čanan boahhtevaš buolvvaide duodjeberoštumi. Lea dehálaš ovddidit dáid osiid nu ahte báikkálaš dovdomearkkat seilot ja seammás maddái ovddidit ođđaáigásaš elemeanttaid ja vuogádagaid.

Gáhttet duoji árvvu, ii luoitit leavvat boasttugeavaheami. Gáhttet málliid ja vugiid, nu ahte olgomáilbmi ii oamastišgoađe duodjeárbbi ja vuodđodovdomearkkaid. Čatnat gáhttema formalaččat ođđaáigásaš teknologijja bokte.

Duoji gulahallama geavahit lunddolaččat gozihan dihte báikkálaš vugiid. Várrogasat lasihit elemeanttaid nu ahte nagodit doalahit báikkálaš variašuvnnaid. Ii seaguhit guovllu málliid, hervema ja hámiid ollislaččat, gáhttendihte viidodaga ja báikkálaš vugiid.

Gáldut

BOURDIE, PIERRE 1994: Kultur, sociologiske tekster.:s. 297-310. Brutus Östlingen bokförlag

DUNFJELD, MAJA 2001: Tjaalehtjimmie. Form og innhold i sørsamisk ornamentikk.

DUNFJELD, MAJA 2003: Sámegákti árvun: Hætta Eriksen (doaim.) Árvvut.
Árvokommišuvdna Kárášjohka, Davvi Girji OS.

DUNFJELD, MAJA2006 : Tjaalehtjimmie. Saamien Sijte.

EIRA, ELLE MARIT 2004: Julggis gihtii- gieđas juolgái. Duodjeváldofága 2002-2004

FRIIS, JA 1887: Ordbog over Det Lappiske Sprog med Latinsk og norsk forklaringer.
Christiania i kommisjon hos Jacob Dybwad.

GUTTORM, GUNVOR 2001 : Duoji bálgát. Universitetet i Tromsø.

GUTTORM, GUNVOR2010 : Duodjáis Duojarat. Davvi girji.

GUTTORM, GUNVOR 2007 : Duodji- árbediehtu ja oapmi — JOHN T. SOLBAKK (doaim):
Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuohta. 2007 Sámikopijja.

GUTTORM, GUNVOR 2014: Sámi duodjemetodologijjat — Dieđut 3/2014. Sámi Allaskuvla.

HIRVONEN, VUOKKU 2003: Mo sámáidahtti skuvlla? Sámi pahpaheaddjiid oainnut ja sámi skuvlla ollašuttin. Reforbma 97 evalueren. Kárášjohka: ČállidLágádus.

KLAUSEN, ARNE MARTIN 1992: Kultur mønster og kaos. Gyldendal.

KREGELUND, MINNA OG OTTO, LENE 2005 : Materialitet og dannelse. Danmarks pædagogiske universitets forlag.

LEEM, KNUD: Beskrivelse over Finnmarkkens Lapper. 1767

LUKKARI, RAUNI MAGGA 1991: Mu gonagasa golebiktasat. Gyldendahl Norsk forlag, Oslo.

LUKKARI, RAUNI MAGGA 1995: Čalbmehihttu. Lapin maakuntamuseo, Rovaniemi.

MAGGA, SIGGA-MARJA 2014: Geahčastagat, olggušteapmi ja albma duoji gáibádus – duodjekontrolla duojáriid vásáhusan. <http://site.uit.no/aigecala/sda-2-2014-sigga-marja-magga/>

MOLANDER, BENGT 1996 : Kunskap i handling. Bokförlaget Daidalos, Göteborg.

NIELSEN, KONRAD: 1979: s.v.sækkot.

NUGRAHA, ADHI: Transforming Tradition 2012. Aalto University.

Polanyi, Michael 2000: Den tause dimensjonen. Spartacus forlag.

ROLF, BERTIL 1995: Profession, tradition och tyst kunskap.

SARA, MIKKEL NILS 2003: Boazosápmelaččaid vuodđoárvvut: Hætta Eriksen (doaim.)
Árvvut. Árvokommišuvdna. Káršjohka, Davvi Girji OS. S. 93.98)

JOHN T. SOLBAKK: Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuohta.2007 Sámikopiiija.

SOMBY, SEIJA RISTEN2003 : Beaiveneidda duodji.Giellagas-univeristehta

TIN, MIKKEL B: Spilleregler og spillerom 2011. Novus forlag.

TRIUMF, RAUNA: Máttariid máhttut maŋisbohtiide- Duoji árvvut ja daid gaskkusteapmi
skuvllas. Duoji váldofága 2004. Sámi Allaskuvla/ Høgskolen i Oslo Avd. For estetiske fag.

SWANN, JUNE 2001 : *History of footwear in Norway, Sweden and Finland*. Centraltryckeriet
Borås.

VORREN, ØRNULF OG MANKER, ERNST1976 : Samekulturen. Universitetsforlaget.

MIELDDUS 1

MILDOSAT Jearahallanskovvi: Lean mastergrádstudeanta duojis Sámi Allaskuvllas Guovdageainnus. Mu fáddá dutkanbargus lea seahkohat ja háliidan ahte válldat áiggi deavdit dán skovi.

1. Sohkabealli:

- Almmái
- nissonolmmoš

2. Ahki:

- 20
- 20
- 40
- 60

3. Leat go duojár?

- Lean
- In leat

4. Leatgo oaidnán dahje gullan ahte leat geavahan seahkoiid Kárášjogas?

- Lean.
- In leat gullan dahje oaidnán.

5. Jus leat gullan dahje oaidnán, makkár seahkoiid leat geavahan?

- Gápmasis gorrón.
- Sávzzanáhkis gorrón.
- Gusanáhkis gorrón.

6. Heivego du mielas ahte Kárášjohkalaččat geavahit seahkoiid?

- Heive.
- Juohkehaš mearrida ieš.
- Ii heive.

Giitu go gilliidet vástidit dáid gažaldagaid

Lean mastergrádstudeanta duojis Sámi Allaskuvllas Guovdageainnus. Mu fáddá dutkanbargus lea seahkohat ja háliidan ahte válddat áiggi deavdit dán skovi.

1. Sohkahealli:

- Almmái
- nissonolmmoš

2. Ahki:

- < 20
- > 20
- > 40
- > 60

3. Leat go duojár?

- Lean
- Leat

4. Mat leat dát?

- In dieđe..
- In leat gullan dahje oaidnán dákkáriid ovdal.
- Gápmagat.
- Seahkohat.

5. Gos málle duodji lea dát?

- Guovdageainnu.
- Kárašjoga.
- In dieđe.

6. Jus leat gullan dahje oaidnán, makkár seahkahiid leat geavahan?

- Gápmasis gorrón.
- Sávvánáhkis gorrón.
- Gusanáhkis gorrón.

7. Heivego du mielas ahte Kárášjohkalaččat geavahit seahkoiid?

- Heive.
- Juohkehaš mearrida ieš.
- Ii heive.

Giitu go gillejit vástidit dáid gažaldagaid.

Dearvuodat Heidi Gaup.

Lean mastergrádastudeanta duojis Sámi Allaskuvllas Guovdageainnus. Mu fáddá dutkanbargus lea seahkohat ja háliidan ahte válddat áiggi deavdit dán skovi.

1. Sohkahealli:

- Almmái
- nissonolmmoš

2. Ahki:

- < 20
- > 20
- > 40
- > 60

3. Leat go duojár?

- Lean
- Leat

4. Mat leat dát?

- In dieđe..
- In leat gullan dahje oaidnán dákkáriid ovdal.
- Gápmagat.
- Seahkohat.

5. Gos málle duodji lea dát?

- Guovdageainnu.
- Kárašjoga.
- In dieđe.

6. Jus leat gullan dahje oaidnán, makkár seahkoiid leat geavahan?

- Gápmasis gorron.
- Sávzzanáhkis gorron.
- Gusanáhkis gorron.

7. Heivego du mielas ahte Kárášjohkalaččat geavahit seahkoiid?

- Heive.
- Juohkehaš mearrida ieš.
- li heive.

Giitu go gillejit vástidit dáid gažaldagaid.

Dearvuodat Heidi Gaup.

Lean mastergrádastudeanta duojis Sámi Allaskuvllas Guovdageainnus. Mu fáddá dutkanbargus lea seahkohat ja háliidan ahte válddat áiggi deavdit dán skovi.

1. Sohkahealli:

- Almmái
- nissonolmmoš

2. Ahki:

- < 20
- > 20
- > 40
- > 60

3. Leat go duojár?

- Lean
- u Leat

4. Mat leat dát?

- In dieđe..
- In leat gullan dahje oaidnán dákkáriid ovdal.
- Gápmagat.
- Seahkohat.

5. Gos málle duodji lea dát?

- Guovdageainnu.
- Kárašjoga.
- In dieđe.

6. Jus leat gullan dahje oaidnán, makkár seahkahiid leat geavahan?

- Gápmasis gorrón.
- Sávzzanáhkis gorrón.
- Gusanáhkis gorrón.

7. Heivego du mielas ahte Kárašjohkalaččat geavahit seahkoiid?

- Heive.
- Juohkehaš mearrida ieš.
- Ii heive.

Giitu go gillejit vástidit dáid gažaldagaid.

Dearvuodat Heidi Gaup.

Lean mastergrádstudeanta duojis Sámi Allaskuvllas Guovdageainnus. Mu fáddá dutkanbargus lea seahkohat ja háliidan ahte válddat áiggi deavdit dán skovi.

1. Sohkahealli:

- Almmái
- nissonolmmoš

2. Ahki:

- < 20
- > 20
- > 40
- > 60

3. Leat go duojár?

- Lean
- Leat

4. Mat leat dát?

- In dieđe..
- In leat gullan dahje oaidnán dákkáriid ovdal.
- Gápmagat.
- Seahkohat.

5. Gos málle duodji lea dát?

- Guovdageainnu.
- Kárášjoga.
- In dieđe.

6. Jus leat gullan dahje oaidnán, makkár seahkahiid leat geavahan?

- Gápmasis gorrón.
- Sávzzanáhkis gorrón.
- Gusanáhkis gorrón.

7. Heivego du mielas ahte Kárášjohkalaččat geavahit seahkoiid?

- Heive.
- Juohkehaš mearrida ieš.
- li heive.

Giitu go gillejit vástidit dáid gažaldagaid.

Dearvuodat Heidi Gaup.

Lean mastergrádstudeanta duojis Sámi Allaskuvllas Guovdageainnus. Mu fáddá dutkanbargus lea seahkohat ja háliidan ahte válddat áiggi deavdit dán skovi.

1. Sohkahealli:

- Almmái
- nissonolmmoš

2. Ahki:

- < 20
- > 20
- > 40
- > 60

3. Leat go duojár?

- Lean
- Leat

4. Mat leat dát?

- In dieđe..
- In leat gullan dahje oaidnán dákkáriid ovdal.
- Gápmagat.
- Seahkohat.

5. Gos málle duodji lea dát?

- Guovdageainnu.
- Kárašjoga.
- In dieđe.

6. Jus leat gullan dahje oaidnán, makkár seahkahiid leat geavahan?

- Gápmasis gorron.
- Sávvzanáhkis gorron.
- Gusanáhkis gorron.

7. Heivego du mielas ahte Kárášjohkalaččat geavahit seahkoiid?

- Heive.
- Juohkehaš mearrida ieš.
- Ii heive.

Giitu go gillejit vástidit dáid gažaldagaid.

Dearvuodat Heidi Gaup.

Lean mastergrádstudeanta duojis Sámi Allaskuvllas Guovdageainnus. Mu fáddá dutkanbargus lea seahkohat ja háliidan ahte válddat áiggi deavdit dán skovi.

1. Sohkahealli:

- Almmái
- nissonolmmoš

2. Ahki:

- < 20
- > 20
- > 40
- > 60

3. Leat go duojár?

- Lean
- Leat

4. Mat leat dát?

- In dieđe..
- In leat gullan dahje oaidnán dákkáriid ovdal.
- Gápmagat.
- Seahkohat.

5. Gos málle duodji lea dát?

- Guovdageainnu.
- Kárášjoga.
- In dieđe.

6. Jus leat gullan dahje oaidnán, makkár seahkoiid leat geavahan?

- Gápmasis gorrón.
- Sávzzanáhkis gorrón.
- Gusanáhkis gorrón.

7. Heivego du mielas ahte Kárásjohkalaččat geavahit seahkoiid?

- Heive.
- Juohkehaš mearrida ieš.
- li heive.

Giitu go gillejit vástidit dáid gažaldagaid.

Dearvuođat Heidi Gaup.

Lean mastergrádstudeanta duojis Sámi Allaskuvllas Guovdageainnus. Mu fáddá dutkanbargus lea seahkohat ja háliidan ahte válddat áiggi deavdit dán skovi.

1. Sohkahealli:

- Almmái
- nissonolmmoš

2. Ahki:

- < 20
- > 20
- > 40
- > 60

3. Leat go duojár?

- Lean
- Leat

4. Mat leat dát?

- In dieđe..
- In leat gullan dahje oaidnán dákkáriid ovdal.
- Gápmagat.
- Seahkohat.

5. Gos málle duodji lea dát?

- Guovdageainnu.
- Kárašjoga.
- In dieđe.

6. Jus leat gullan dahje oaidnán, makkár seahkahiid leat geavahan?

- Gápmasis gorrón.
- Sávzzanáhkis gorrón.
- Gusanáhkis gorrón.

7. Heivego du mielas ahte Kárášjohkalaččat geavahit seahkoiid?

- Heive.
- Juohkehaš mearrida ieš.
- li heive.

Giitu go gillejit vástidit dáid gažaldagaid.

Dearvuodat Heidi Gaup.

Lean mastergrádstudeanta duojis Sámi Allaskuvllas Guovdageainnus. Mu fáddá dutkanbargus lea seahkohat ja háliidan ahte válddat áiggi deavdit dán skovi.

1. Sohkkabealli:

- Almmái
- nissonolmmoš

2. Ahki:

- < 20
- > 20
- > 40
- > 60

3. Leat go duojár?

- Lean, *muhkenin*
- Leat

4. Mat leat dát?

- In dieđe..
- In leat gullan dahje oaidnán dákkáriid ovdai.
- Gápmagat.
- Seahkohat..

5. Gos málle duodji lea dát?

- Guovdageainnu (*Guovdageainnu*)
- Kárášjoga.
- In dieđe.

6. Jus leat gullan dahje oaidnán, makkár seahkahiid leat geavahan?

- Gápmasis gorron.
- Sávzzanáhkis gorron.
- Gusanáhkis gorron.

7. Heivego du mielas ahte Kárášjohkalaččat geavahit seahkoiid?

- Heive.
- Juohkehaš mearrida ieš.
- Ii heive.

Giitu go gillejit vástidit dáid gažaldagaid.

Dearvuodat Heidi Gaup.

Lean mastergrádstudeanta duojis Sámi Allaskuvllas Guovdageainnus. Mu fáddá dutkanbargus lea seahkohat ja háliidan ahte válddat áiggi deavdit dán skovi.

1. Sohkahealli:

- Almmái
- nissonolmmoš

2. Ahki:

- < 20
- > 20
- > 40
- > 60

3. Leat go duojár?

- Lean
- Leat

4. Mat leat dát?

- In dieđe..
- In leat gullan dahje oaidnán dákkáriid ovdal.
- Gápmagat.
- Seahkohat.

5. Gos málle duodji lea dát?

- Guovdageainnu.
- Kárásjoga.
- In dieđe.

6. Jus leat gullan dahje oaidnán, makkár seahkahiid leat geavahan?

- Gápmasis gorrón.
- Sávzzanáhkis gorrón.
- Gusanáhkis gorrón.

7. Heivego du mielas ahte Kárásjohkalaččat geavahit seahkoiid?

- Heive.
- Juohkehaš mearrida ieš.
- li heive.

Giitu go gillejit vástidit dáid gažaldagaid.

Dearvuodat Heidi Gaup.

Lean mastergrádstudeanta duojis Sámi Allaskuvllas Guovdageainnus. Mu fáddá dutkanbargus lea seahkohat ja háliidan ahte válddat áiggi deavdit dán skovi.

1. Sohkahealli:

- Almmái
- nissonolmmoš

2. Ahki:

- < 20
- > 20
- > 40
- > 60

3. Leat go duojár?

- Lean
- in Lean

4. Mat leat dát?

- In dieđe..
- In leat gullan dahje oaidnán dákkáriid ovdal.
- Gápmagat.
- Seahkohat.

5. Gos málle duodji lea dát?

- Guovdageainnu.
- Kárášjoga.
- In dieđe.

6. Jus leat gullan dahje oaidnán, makkár seahkoiid leat geavahan?

- Gápmasis gorron.
- Sávzzanáhkis gorron.
- Gusanáhkis gorron.

7. Heivego du mielas ahte Kárásjohkalaččat geavahit seahkoiid?

- Heive.
- Juohkehaš mearrida ieš.
- li heive.

Giitu go gillejit vástidit dáid gažaldagaid.

Dearvuodat Heidi Gaup.

Lean mastergrádstudeanta duojis Sámi Allaskuvllas Guovdageainnus. Mu fáddá dutkanbargus lea seahkohat ja háliidan ahte válddat áiggi deavdit dán skovi.

1. Sohkaelli:

- Almmái
- nissonolmmoš

2. Ahki:

- < 20
- > 20
- > 40
- > 60

3. Leat go duojár?

- Lean
- Leat

4. Mat leat dát?

- In dieđe..
- In leat gullan dahje oaidnán dákkáriid ovdal.
- Gápmagat.
- Seahkohat.

5. Gos málle duodji lea dát?

- Guovdageainnu.
- Kárášjoga.
- In dieđe.

6. Jus leat gullan dahje oaidnán, makkár seahkahiid leat geavahan?

- Gápmasis gorron.
- Sávzzanáhkis gorron.
- Gusanáhkis gorron.

7. Heivego du mielas ahte Kárášjohkalaččat geavahit seahkoiid?

- Heive.
- Juohkehaš mearrida ieš.
- li heive.

Giitu go gillejit vástidit dáid gažaldagaid.

Dearvuodat Heidi Gaup.

MIELDDUS 2

Árbevieru spillennjuolggadusaid traderen duojis

	a	á	b	c	č	d	đ	e	
8									8
7									7
6									6
5									5
4									4
3									3
2									2
1									1
	a	á	b	c	č	d	đ	e	

Modealla: TIN 2011 ,Vuohki mo árbevieru fievrredit viidásat, hutkkan ja heivehan sámegillii.

MIELDDUS 3

ATUMICS PLÁNA (Nugraha 2012, heivehan sámegillii)

Duodji: seahkotpárra 5 ja 6.

SEAGUHUS JURDDA

Elemeanttat	Árbevierru	Odđaaigi
Tekniikka/ vuohki	Giehtasávdnji, guohpan, coggan	
Anolašvuohka	Juolgesuojut, beaivválaš bivvu, vuogas ja liekkas	
Ávdnasat	gápmasat	
Herven	Gurehat, diehppit	Gurehiid herven odđa báttiin.
Konseapta		Ovdánahtán duoji, ii odđa duodji
Hápmi	seahkothápmi	Ovdamaddaga ja aldasa rievadan, nu ahte šaddar unna njunit.

OALGGUHEAPMI

Geahčastagat	Čilgehusat	Dásit
Seailuheapmi	Ovdánbuktit árvvu ja anolašvuodá árbevirolaš ávdnasiin, mii lea gávdnamis báikkálaččat.	☒ 1 ☐ 2 ☐ 3
Hutkkái iežas duohtandahkan	Gorron sávdnjelohka vai šaddá álki coggat juolgái.	☐ 1 ☒ 2 ☐ 3
Kultuvra	Árvvuid ja anolašvuodá árbevirolaš ávdnasiid fuomášuhttit.	☒ 1 ☐ 2 ☐ 3
Sosiála/servodat	Dát proseassa nanne báikkálaš duodjefierpmádaga oaidnit vejolašvuodaid viidásat duddjot. Doaivva lea ahte eambosat duodjeservodagas duddjojit dáid.	☐ 1 ☐ 2 ☒ 3
Ekologijja	Luonddu ávdnasat	☒ 1 ☐ 2 ☐ 3
Ekonomijja	Ođđa hápmen, ja lea álki goarrut go lea unnánat guobaldagat.	☒ 1 ☐ 2 ☐ 3

Fuomáš! Vuoruheapmi dásiid mielde: (1.) Vuosttaš, (2.) Nubbi, (3.) Goalmmát

DUDDJON GEAHČASTAGAT

Gii duddjon	Man galle duddjon
☐ Sápmelaš ☐ Unna fitnodat ☐ Dáidda ☐ Duodje industriija ☐ Duodje servodat ☐ Industriija buvttadeapmi	☐ Unna (1-20 bihttá) ☐ Gaskamearálaš (21-200) ☐ Ollu (201 ja eanet)

OVDÁNEAPMI

Dát odđa hábmen sulastahtá ovddeš seahkoiid, muhto lea ožžon odđa doaimma: álkkit coggat mánáin, go lea sávdnjelohka.

